

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER

27^E JAARGANG

WOENSDAG 9 DECEMBER 1942

No. 1403

N.V.
Stoomvaart-Mij. „Nederland”
Amsterdam

N.V.
Rotterdamsche Lloyd
Rotterdam

Eerste Nederlandsche
Verzekering-Maatschappij
op het Leven en tegen
Invaliditeit N.V.
Gevestigd te 's-Gravenhage

Administratiekantoor
Dordrecht
Bellevuestraat 2
Telefoon 5346

Ons Bureau voor
Collectieve Contracten
verstreckt gaarne

Gedocumenteerde
adviezen
voor
Personeelverzekering

ROTTERDAMSCH
BANKVEREENIGING
ROTTERDAM-AMSTERDAM-'S GRAVENHAGE

KAPITAAL EN RESERVE
f 62.000.000

SAFE LOKETTEN
TER BERGING VAN WAARDEN

150 KANTOREN IN NEDERLAND

Openbare werken en
Conjunctuurbeweging
door **Dr. Ir. A. Baars**
PRIJS f 2.10*
Prijs voor donateurs en leden
van het N. E. I. f 1.50.
In den boekhandel verkrijgbaar
UITGAVE: DE ERVEN
F. BOHN N.V., HAARLEM

Nieuwe belastingbesluiten geven nieuwe
BELASTINGMOEILIKHEDEN

Daarom is voor U van belang

MAANDBLAD GEWIJD AAN
DE BELASTING **CONSULENT**
BELASTINGVRAAGSTUKKEN

Waarvan de prijs slechts f 4.— per jaar bedraagt

PROEFNUMMER
OP AANVRAAG

ADMINISTRATIE:
LAAN VAN MEERDERVOORT 1a
DEN HAAG.

R. Mees & Zoonen

Ao. 1790

BANKIERS EN ASSURANTIE-MAKELAARS

ROTTERDAM
AMSTERDAM (Ass.)
'S-GRAVENHAGE
DELFT — SCHIEDAM
VLAARDINGEN

BEHANDELING VAN ALLE
BANKZAKEN

BEZORGING VAN ALLE
ASSURANTIËN

V.V.S.

VERLIESPOSTEN-VOORKOMEND-SYSTEEM

BESTAANDE UIT VIER DIENSTEN

Deze tijd is rijk aan veranderingen. Laat daarom Uw onbetaald gebleven oude posten inschrijven bij
DIENST IV VAN HET V.V.S.

VAN DER GRAAF & Co. N.V.
AMSTERDAM C. — AMSTELSTRAAT 14-18

ABONNEERT U OP

DE ECONOMIST

ORGAAN VAN HET NED. ECONOMISCH INSTITUUT

Onder redactie van:

Th. Ligthart, Ch. Raaijmakers,
C. A. Verrijn Stuart, G. M. Verrijn Stuart,
F. de Vries.

De Economist verschijnt den 16den van elke maand. De prijs voor den jaargang bedraagt f 12.60* voor 't binnenl., franco p. p. f 13.40*; voor studenten f 10.50*, franco p. p. f 11.30*; f 13.50 voor het buitenland, bij vooruitbetaling.

Met 1942 begon de één-en-negentigste jaargang:

Proefnummer gratis op aanvraag verkrijgbaar!

Abonnementen worden ook door den boekhandel aangenomen.

UITGAAF VAN DE ERVEN F. BOHN N.V.
HAARLEM — POSTGIRO 5403

Derde Gewijzigde Druk

van

Egalisatiefondsen en Monetaire Politiek in Engeland, Nederland en de Vereenigde Staten

door

Prof. Dr. H. M. H. A. van der Valk

30ste Publicatie van het Nederlandsch Economisch Instituut.

Prijs f 2.10*

(Prijs voor donateurs en leden van het N. E. I. f 1.50)

Verkrijgbaar in den boekhandel

Uitgave: De Erven

F. BOHN N.V., HAARLEM

De Scheepsbouw- nijverheid in Nederland

door

Ir. J. W. BONEBAKKER

PRIJS f 1.55*
Publicatie no. 16 van het
Nederlandsch Econom.
Instituut

Donateurs en leden f 1.10

Verkrijgbaar in den boekhandel

Uitgave van

DE ERVEN F. BOHN - HAARLEM

De Naamlooze Vennootschap

Maandblad voor den Ondernemingsvorm en het
Bedrijfswezen in Nederland en Nederlandsch-Indië
Inhoud November-aflevering 1942 — No. 8. Jrg. 21

Ordering van den arbeid . . Mr. W. C. L. van der Grinten

De beteekenis van Art. 41b Wetboek van

Koophandel (vervolg) . . . Mr. J. M. I. A. Simons

Praeadvies over het winstbegrip

C. L. G. van Deutekom, Cand. Not.

Loonpolitiek I. . . . . Mr. A. J. Haakman

Bescherming van modellen . Mr. P. M. Veldkamp

Vragenrubriek — Boekbeoordeeling.

Dit nummer is uitsluitend verkrijgbaar bij abonnement.

Abonnementsprijs f 10,50 per jaar.

Uitgave: H. v. d. Marck's Uitgevers Maatschappij N.V. ROERMOND
POSTREKENING 61631. — OOK VERKRIJGBAAR IN DEN BOEKHANDEL.

TINRESTRICTIE EN TINPRIJS

door M. J. Schut

31ste Publicatie van het Nederlandsch Economisch Instituut.

Prijs f 1.55*

(Prijs voor donateurs en leden van het N.E.I. . . . . f 1.10)

Verkrijgbaar i. d. boekhandel

UITGAVE:

De Erven F. Bohn N.V., Haarlem

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

27^E JAARGANG

WOENSDAG 9 DECEMBER 1942

No. 1403

HOOFDREDACTEUR:
M. F. J. Cool (Rotterdam).

PLAATSVERVANGEND HOOFDREDACTEUR:
H. W. Lambers (Rotterdam).

Redactie en administratie: Pieter de Hoochweg 122, R'dam-W.
Aangeteekende stukken: Bijkantoor Ruigeplaatweg.
Telefoon Nr. 35000. Postrekening 8408.

Abonnementsprijs voor het weekblad, waarin tijdelijk is opgenomen het Economisch-Statistisch Maandbericht, franco p. p. in Nederland f 20,85* per jaar. Buitenland en koloniën f 23,— per jaar. Abonnementen kunnen met elk nummer ingaan en slechts worden beëindigd per ultimo van elk kalenderjaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen het weekblad gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties. Adreswijzigingen op te geven aan de administratie.

Advertenties voorpagina f 0,28 per mm. Andere pagina's f 0,22 per mm. Plaatsing bij abonnement volgens tarief.

INHOUD:	Blz.
Het vraagstuk der oorlogsschulden door S. Korteweg	552
Kostprijs en efficiency bij banken door M. C. Wintersteijn	555
Beperking van de bouwgrondprijzen en de gemeentelijke grondbedrijven door Dr. Ir. H. G. van Beusekom	556
De voedselvoorziening voorheen en thans door Jan D. Rempt	557
Ingezonden stukken.	
De Noordelijke kanalen door P. Boender, met naschrift van Dr. E. van Hinte	561
Maandcijfers.	
Indexcijfers van Nederlandsche aandelen	562
Statistieken.	
Bankdisconto's — Wisselkoersen — Stand van 's Rijks Kas — Bankstaten	563

GELD- EN KAPITAALMARKT.

Op de *geldmarkt* blijft de situatie nog beheerscht door de storting op de nieuwe leening, die nu achter den rug is, maar waarvan de definitieve „verwerking” door de *geldmarkt* nog wel eenigen tijd op zich zal laten wachten. Zonder eenige schok is natuurlijk de overheveling van *geld* naar *kapitaalmarkt* tot stand gekomen voor de rond f 200 miljoen, die waarschijnlijk op den stortingsdatum ongeveer aan *daggeldleeningen* bij den Agent van de Schatkist uitstonden. Voorts heeft ook het aanwenden van „saldi van anderen” bij De Nederlandsche Bank zich zonder eenigen verderen invloed op de *geldmarktverhoudingen* voltrokken; die *saldi* immers vormen slechts een *geldmarktpotentieel*, stonden daar in feite niet uit en behoeften er dus niet aan te worden onttrokken. Dat intusschen er nog heel wat viel te overbruggen, waarvoor de markt de middelen niet paraat had, blijkt uit de cijfers van den jongsten weekstaat van De Nederlandsche Bank, waarbij nog opgemerkt zij, dat deze al weer bijna een week na den stortingsdatum is opgemaakt, zoodat de „spitsstand” daaruit al niet meer blijkt. De *bankbiljetten-circulatie* daalde met f 8,6 miljoen, de *saldi van anderen* met f 97 miljoen, de *beleeningen* stegen met een kleine f 40 miljoen. De *disconteerings* door anderen dan de *schatkist* namen met ca. f 60 miljoen toe; deze bedragen tezamen vormen ongeveer het bedrag, dat de *schatkist* aan rechtstreeks ondergebracht papier heeft kunnen aflossen.

De *obligatiemarkt* heeft deze week slechts beperkte fluctuaties vertoond. De 3—3½ pCt. leening sloot vrijwel op hetzelfde peil als de vorige week, nl. op om en nabij de 96. De nieuwe leening, waarin de omzetten wel aanzienlijk zijn teruggelopen, maar waarin toch nog geregeld vlot wordt gehandeld, is, na een aanvankelijke reactie in het begin van de week, langzaam aangetrokken, en het slot lag bijna op 99, hetgeen een kleine ¾ pCt. hooger is dan het slot van de voorgaande week. De 3½ pCt. leening 1941 bewoog zich voortdurend in de onmiddellijke nabijheid van de nieuwe leening met slechts betrekkelijk geringe afwijkingen van de ruim 1/8 pCt. marge, die theoretisch gerechtvaardigd is door het looptijdsverschil. De rest van de markt vertoonde weinig schommeling. Van omvangrijk aanbod was geen sprake en het aanbod, dat er was, werd vlot opgenomen, hetgeen zich gereedelijk laat verklaren uit de motieven, die wij in ons vorig overzicht vermeldden.

De *aandeelenmarkt* heeft voor de overzeesche waarden weer een week van vrijwel volkomen stilstand achter den rug. De hoofdfondsen konden het geen van allen tot notering brengen. De aandelen, die nog buiten den koersstop vallen waren levendig gevraagd, hetgeen tot een krachtig koersavans voor de meeste dier fondsen leidde. De markt voor inheemsche waarden vond het zwaartepunt in Philips en Leverbros, de beide fondsen, die afwisselend de taak van Olies als leidend marktfonds overnamen. De stemming was over het geheel genomen, afgezien van kleine reacties, zeer vast, en de markt sloot op het hoogste punt van de week.

HET VRAAGSTUK DER OORLOGS-SCHULDEN.

In een recent boekje ¹⁾ heeft prof. Weststrate de vraag behandeld, of de tijdens den oorlog ontstane staatsschuld na terugkeer van den vrede moet worden weggevoerd door een heffing ineens of door belastingheffing over een betrekkelijk lange reeks van jaren. Deze vraagstelling heeft het voordeel, dat zij gelegenheid biedt alle argumenten, die voor of tegen een van deze standpunten zijn of kunnen worden aangevoerd in een ordelijk verband te plaatsen. Tal van problemen komen daarbij in bonte volgorde aan de orde.

Een nadeel van de gevolgde methode is, ongetwijfeld, dat de aangestipte problemen los van elkaar komen te staan met veronachtzaming van de groote mate van interdependentie, die aan economische verschijnselen nu eenmaal inhaerent is. Met het oog hierop lijkt het gewenscht, het vraagstuk van de oorlogsschulden ook eens van een anderen kant aan te pakken. Niet de vraag, hoe de oorlogsschulden mettertijd zullen worden afgedaan, maar de vraag, welk standpunt moet worden ingenomen tegenover het al of niet laten voortbestaan dezer schulden, worde daarbij in het middelpunt der belangstelling geplaatst. Ten einde op deze vraag een gefundeerd antwoord te kunnen geven, is het in de eerste plaats gewenscht een duidelijk inzicht te hebben in de omstandigheden, waaronder de oorlogsschulden zijn ontstaan.

Een geleid economisch stelsel steunt op rechtstreeksche regeling van den goederenstroom.

In economie gaat het om de bevrediging van behoeften. Het gaat om de aanwending der productieve krachten, om de voortbrenging en distributie van goederen en diensten. Dit alles vormt de goederensfeer van het economische leven. Daarnaast staat de financieele sfeer. Wat daarin thuis behoort, heeft tegenover de goederensfeer een dienende functie. In een ideaal werkende vrije volkshuishouding zouden het geld en de rente zonder invloed zijn op het beloop der dingen in de goederensfeer. In een geleid economisch stelsel is het reguleeren van den geldstroom, veelal gepaard gaande met beheersching van den rentevoet, een belangrijk onderdeel der economische politiek. Bij beide typen van economische maatschappijorganisatie echter is de goederensfeer het primaire, de financieele sfeer het secundaire.

Dit geldt zoowel in tijden van vrede als in tijden van oorlog. In de laatste echter spreekt het het duidelijkst. Het dirigeren van de oorlogseconomie geschiedt in de eerste plaats door ingrijpen in de goederensfeer. De voorziening van de burgerbevolking wordt door rechtstreeks ingrijpen in het productie- en distributieproces tot het strikt noodzakelijke peil teruggedrongen, de vrijkomende productiecapaciteit aangewend in het belang van de oorlogvoering.

Daarnaast hebben de maatregelen op financieel en monetair gebied slechts een secundair karakter. Zij hebben voornamelijk ten doel te voorkomen, dat van den geldsector storende invloeden op den goederensector uitgaan, die het bereiken der gestelde doeleinden bemoeilijken. Op den voorgrond treedt hierbij de noodzaak, het prijzenstelsel in bedwang te houden. De prijzen zijn niet langer het kompas, waarnaar het economische proces zich in al zijn onderdeelen richt, doch slechts een passief hulpmiddel bij de financieele afwikkeling van dat proces. Vandaar, dat aan het prijsstelsel zonder bezwaar elke zelfstandige ontwikkelingsmogelijkheid kan worden ontnomen.

De geschetste situatie zal na afloop van den oorlog

nog geruimen tijd voortduren. De toestand van schaarschte zal slechts zeer geleidelijk kunnen worden overwonnen. Zoolang hij voortbestaat zal de Overheid onvermijdelijk productie en distributie onder haar hoede moeten houden. Herstel van het vrije prijsmechanisme zal in die situatie niet aan de orde kunnen komen. Het toezicht op de investeerende zal gehandhaafd moeten blijven. In het geheel der economische politiek zullen de maatregelen op financieel terrein op den achtergrond blijven en hun aanvullend karakter behouden.

Dit kan eerst anders worden, indien de toestand van acute schaarschte tot het verleden behoort en indien aan het vrije initiatief van het bedrijfsleven wederom de ruime baan wordt gelaten. Naarmate de rechtstreeksche regeling van den goederenstroom wordt geliquideerd, stijgt de beteekenis van de indirecte bemoeienis daarmede. Die indirecte bemoeienis voltrekt zich voornamelijk door maatregelen op financieel terrein, die invloed hebben op prijsniveau en rentestand.

Ook onder deze omstandigheden echter blijft de situatie zoo, dat de doeleinden van de financieele politiek in laatste instantie zijn gericht op het gebeuren in de goederensfeer. In dezen zin is het steeds en dus ook in de eerste periode van den vrede ongeoorloofd, dat van de financieele politiek zelfstandige, aan eigen terrein ontleende, invloeden uitgaan op het gebied van voortbrenging en verbruik. Met name moet het ontoelaatbaar worden geacht, dat overwegingen met betrekking tot de meest gewenschte hoogte van de staatsschuld of met betrekking tot de geoorloofde snelheid van aangroeien daarvan, de algemeene strekking van de economische politiek zouden doorkruisen. Immers, uit een oogpunt van financieele techniek biedt een hooge staatsschuld of een niet-sluitende begroting geen onoverkomelijke bezwaren. Of men meent een deficit op de begroting te kunnen aanvaarden, kan welbeschouwd alleen afhankelijk worden gesteld van het standpunt, dat men inneemt tegenover de bestemming, die de Staat aan de te leenen gelden wenscht te geven. Dit standpunt zal mede worden bepaald door de verwachting, die men heeft omtrent de bestemming, die de betrokken middelen zouden krijgen, indien de Staat ze niet tot zich zou trekken.

De abnormaal groote liquiditeit („zwevende koopkracht“).

Het economisch handelen van de Overheid in oorlogstijd dwingt tot inkrimping van het civiele verbruik (rantsoenering) en tot intering op vermogensbestanddeelen (uitputting van voorraden, onvoldoende onderhoud en vernieuwing van kapitaalgoederen). Werden alle staatsuitgaven gedekt door belastingheffing en door het opnemen van leeningen, dan zouden deze verschijnselen leiden tot evenredige inkrimping der geldcirculatie. In werkelijkheid echter wordt een belangrijk deel der oorlogsuitgaven bestreden door geldcreatie. Het gevolg is, dat in het huidige gebonden economische stelsel, waar de overvloed van geld slechts in beperkte mate prijsstijging kan veroorzaken, voortdurend op tal van plaatsen een groote liquiditeit wordt aangetroffen. Naast de geldcreatie, voortvloeiende uit de kastekorten der staatshuishouding, staat onder de huidige omstandigheden dan nog de geldcreatie, die het gevolg is van den grooten uitvoer van goederen en diensten (arbeidskracht) naar Duitschland.

Van eind April 1940 tot eind October 1941 nam de geldcirculatie in Nederland toe met ruim 2 milliard gulden ²⁾ en sindsdien tot eind October 1942 met nog eens 1 milliard gulden ³⁾. Men kan niet zeggen, dat deze bedragen in hun geheel een abnormale liquiditeit representeren.

Zij zouden moeten worden gecorrigeerd met het oog op

¹⁾ C. Weststrate, „De delging van hooge oorlogsschulden“, Gorinchem 1942.

²⁾ H. W. J. A. Vredegoor, „Prijspolitiek en zwevende koopkracht“, „E.-S.B.“ van 26 November 1941, pag. 670.

³⁾ Berekend volgens het door Vredegoor opgestelde schema.

de prijsstijging, die in de betrokken periode heeft plaats gevonden. Aangezien geen cijfers omtrent het beloop van het prijsniveau meer worden gepubliceerd, is het niet mogelijk de vereischte correcties aan te brengen.

Het is gebruikelijk de abnormaal groote liquiditeit der volkshuishouding aan te duiden als het verschijnsel der „zwevende koopkracht”. Deze term roept reminiscenties op aan het „hot money”, dat op zoek naar veilige belegging van land tot land dwaalde. Op overeenkomstige wijze definieert men de zwevende koopkracht als „tevergeefs naar aanwendingsmogelijkheden op zoek zijnde geldmiddelen”⁴⁾. Aan dit beeld beantwoordt echter slechts een klein deel der in de volkshuishouding aanwezige liquide middelen. Wat het bedrijfsleven betreft, dragen de vrijgekomen bedragen — daar, waar een goede scheiding bestaat tusschen het zakelijk en het persoonlijk vermogen — geheel het karakter van kasreserves, waarvan men allermint kan zeggen, dat zij bij voortduring „op zoek zijn naar een bestemming”. Men is tevreden met het in liquiden vorm ter beschikking houden van de betrokken middelen; zij vormen geen *acut* gevaar voor de prijs- en rantsoeneringspolitiek der Overheid. Dit laatste geldt tot op zekere hoogte ook van de kasvoorraden der particulieren, zelfs al zijn deze grooter dan normaal. Alles bijeengenomen kan het karakter van virulente „zwevende koopkracht”, waarvan de rechthebbers als het ware bereid zouden zijn elke bestedingsmogelijkheid aan te grijpen, waar en wanneer deze zich ook zou voordoen, slechts worden toegekend aan een veel kleiner bedrag dan dat der boven-normale liquide middelen, die men op een bepaald moment in de volkshuishouding kan aanwijzen.

Iets anders is, dat onder bepaalde omstandigheden (vrees voor inflatie!) zeer veel in fungibele effecten vastgelegde beschikkingsmacht het karakter van virulente zwevende koopkracht zou kunnen aannemen. Deze mogelijkheid kan niet geheel worden weggenomen door den omvang der liquide middelen terug te brengen binnen normaal geachte grenzen.

Een zoodanige reductie van den omvang der in de volkshuishouding aanwezige liquiditeiten zou overigens ten eerste ongewenscht zijn met het oog op de situatie, die bij den overgang van den oorlogs- naar den vrede-toestand zal ontstaan. In dat tijdsgewricht vallen de oorlogsbehoeften weg. Het is gewenscht, dat dan onmiddellijk voldoende koopkrachtige vraag aanwezig is, om de vredeproductie op gang te helpen. Deze vraag zal gedeeltelijk van de zijde der Overheid komen (reconstructie), voor het grootste deel echter afkomstig moeten zijn uit de volkshuishouding zelf. Hiertoe is de basis stellig aanwezig. Na afloop van den oorlog zal de outillage van de meeste ondernemingen aanmerkelijke verbetering behoeven. Voorzover zij niet zelf over de middelen beschikken om die verbetering ter hand te kunnen nemen, zullen zij credieten moeten opnemen, eventueel na daartoe in staat te zijn gesteld door garanties of andere hulp van staatswege. Het behoeft geen betoog, dat het ongerijmd zou zijn, indien de Staat die hulp zelf noodig zou maken door alsnog beslag te leggen op alle boven-normale liquide middelen.

Naarmate de civiele sector zijn rechten herneemt, zal de abnormaal groote liquiditeit kunnen verdwijnen, hetzij doordat eenige stijging van het prijspeil wordt toegelaten, hetzij doordat de Overheid een behoedzame deflationistische politiek voert. Op het woord behoedzaam dient hier veel nadruk te worden gelegd. Gelet op de ervaringen in de jaren na 1918 is er namelijk reden te vermoeden, dat na afloop van den huidige oorlog reeds betrekkelijk spoedig weer situaties kunnen ontstaan, waarin het nuttiger is de conjunctuur te stimuleren dan haar te remmen. Met het oog hierop is het — het zij nogmaals

geconstateerd — ongewenscht de potentieele vraag, die in de huidige boven-normale liquiditeit is belichaamd, reeds bij voorbaat den pas af te snijden door snelle consolidatie of delging van oorlogsschulden op korten termijn.

De verdeling van lasten over heden en toekomst. Belastingen versus leeningen.

Wien het primaat van de goederenzijde duidelijk voor oogen staat, is het tevens duidelijk, dat de wijze, waarop de oorlogsuitgaven worden gefinancierd, slechts in geringe mate invloed heeft op de verdeling van de oorlogslasten over heden en toekomst⁵⁾. Afgezien van de mogelijkheid een deel van de oorlogvoering te financieren door het opnemen van buitenlandsche leeningen, worden de lasten van den oorlog in alle oorlogvoerende landen hic et nunc gedragen in den vorm van geringere voeding, slechtere kleding, minder reisgenot, enz. Voorzover een last op het nageslacht wordt gelegd, is dit niet het gevolg van financieele maatregelen, doch uitsluitend van de omstandigheid, dat het productie-apparaat aan het eind van den oorlog in een minder verzorgden toestand verkeert dan zonder oorlog het geval zou zijn. Het zal na den oorlog nog jarenlange groote opofferingen vergen om het productie-apparaat, wat zijn capaciteit voor vredesdoeleinden betreft, wederom te brengen op het peil, dat bij ononderbroken vredestand zou zijn bereikt. De groote van den last, die aldus op de toekomst wordt gelegd, is vrijwel onafhankelijk van de verhouding, waarin de oorlogsuitgaven worden bestreden uit belastingen, leeningen of geldcreatie.

Het geld ter financiering van de oorlogsuitgaven moet, afgezien van geldcreatie, en afgezien van de middelen, die vrijkomen door de intoring op het reële vermogen der volkshuishouding, worden verkregen, doordat gedeelten van het geldinkomen der burgers worden onttrokken aan hun vrije beschikking. Of de Staat deze middelen tot zich trekt door middel van het opnemen van leeningen of door middel van belastingheffing, kan in een geleid economisch stelsel slechts uiterst weinig invloed hebben op de vraag, of de particuliere huishoudingen aan de te harer beschikking gelaten middelen een consumptieve of een productieve bestemming geven. Aangezien de particuliere mogelijkheden tot investering in tijd van oorlog vrijwel nihil zijn, is de tegenstelling belastingen of leenen practisch zonder invloed op de verdeling der oorlogslasten over heden en toekomst.

De gekozen wijze van financiering is echter niet irrelevant met betrekking tot de verdeling van het inkomen over de verschillende deelen der maatschappij. De dienst der oorlogsschulden veroorzaakt jaarlijks een zekere verplaatsing van inkomen van de belastingbetalers naar de rentetrekken. Worden de staatsuitgaven onmiddellijk ten volle door belastingheffing gedekt, dan vervalt deze overheveling, doch worden de belastingbetalers één keer zeer sterk aangepakt. Het is niet mogelijk de economische en sociale consequenties van deze twee mogelijkheden in het algemeen tegenover elkaar af te wegen. Het oordeel zal geheel verschillend uitvallen naar gelang van den opzet der betrokken belastingen en naar gelang van de verspreiding van het bezit der overheidsobligaties.

Van de drie wijzen, waarop de Overheid de oorlogsuitgaven financiert, nl. belastingheffing, leening en geldcreatie, is de laatstgenoemde een noodzakelijk kwaad, een onontbeerlijk hulpmiddel om een groot deel van de op vredesdoeleinden gerichte productie zoo snel en zoo doeltreffend mogelijk over te schakelen op oorlogdoeleinden. Is de noodzaak daartoe vervallen, dan zal, zooals hiervoor reeds ter sprake kwam, de overmatige liquiditeit der volkshuishouding eventueel weer moeten worden wegge-

⁴⁾ Vredegoor in het aangehaalde artikel.

⁵⁾ Vgl. J. G. Koopmans, „De betrekkingen tusschen overheids-huishouding en volkshuishouding”, Rotterdam 1939.

nomen, doordat de Staat meer belastingen int of grootere leeningen opneemt dan voor zijn onmiddellijke behoeften noodig is. Wat de in oorlogstijd opgenomen leeningen betreft, kan worden opgemerkt, dat het in zekeren zin een anomalie is, dat de Staat vorderingen constitueert op het toekomstige volksinkomen op een tijdstip, waarop het nationale vermogen niet wordt uitgebreid doch integendeel vermindering ondergaat. Er is dan ook veel voor te zeggen, dat de oorlogsuitgaven in haar geheel, of althans voor een zoo groot mogelijk deel, worden gedekt uit belastingen. Hiermede is in overeenstemming, dat in den huidige oorlog overal een streven valt op te merken de lasten van den oorlog zooveel mogelijk te bestrijden uit belastingen. Hoever men hierbij kan gaan, is gedeeltelijk een quaestie van feitelijke omstandigheden in verband met de repercussies van hooge belastingen op het economische bestel en gedeeltelijk een quaestie van belastingtechniek. Dat in dit opzicht in de laatste jaren een groote vooruitgang is bereikt, blijkt uit het feit, dat Duitschland in de periode van 1914 tot 1918 slechts 13 pCt. der staatsuitgaven uit de gewone inkomsten wist te dekken en dat dit percentage in 1941/1942 was opgelopen tot 47 pCt. ⁶⁾

De staatsuitgaven, die niet uit de opbrengst van belastingen kunnen worden bestreden, moeten — afgezien van geldcreatie — worden gedekt door het opnemen van crediet op korten of langen termijn. In een vrij economisch stelsel wordt de leeningscapaciteit van den Staat beperkt door de concurrentie van andere credietzoekenden en door den omvang der vrijwillige besparingen. In een gebonden economisch systeem heeft de Staat het in zijn macht de andere credietzoekenden uit te schakelen en de vrijwillige besparingen aan te vullen met gedwongen besparingen, zonder dat zulks tot inflatie leidt. De eenige grens, die dan nog overblijft, is deze, dat het nationale inkomen na aftrek van belastingen en leeningen voldoende moet zijn voor de voorziening in de eerste levensbehoeften der volkshuishouding ⁷⁾.

* *

Delging der oorlogsschulden?

Ten slotte nog iets over de vraag, of het onder bepaalde omstandigheden gewenscht kan zijn, een staatsschuld, die eenmaal een zeker niveau heeft bereikt, in snel tempo tot geringere proporties terug te brengen.

Ten aanzien van reeds aangegane staatsschuld geldt steeds, dat de maatschappij zich heeft ingesteld op het telkens terugkeerende overhevelingsproces. Drastische vermindering van den omvang der staatsschuld brengt dientengevolge, via verschuivingen in de inkomensverdeling, allerhande van tevoren niet te schatten repercussies te weeg in het distributie- en voortbrengingsproces. Daarboven dienen als nadeelen te worden genoemd de algemeen-deflatorische werking en de verstoring van de verhoudingen op geld- en kapitaalmarkt, die door een geforceerde aflossing van staatsschuld worden veroorzaakt. Deze nadeelen zouden alleen kunnen worden aanvaard, indien het mogelijk was er belangrijke voordeelen, verbonden aan een lagen stand der staatsschuld of aan de aflossingsprocedure, tegenover te stellen.

Voorts rijst de vraag, welke norm zal worden gehanteerd bij het bepalen van het te tolereeren bedrag aan staatsschuld. Verschillende mogelijkheden zijn hier denkbaar. Alle echter komen neer op willekeur.

⁶⁾ Dit percentage bedroeg voor de Vereenigde Staten, Engeland en Italië resp. 45 pCt., 43 pCt. en 25 pCt.

Zie ook O. Donner, „Die Grenzen der Staatsverschuldung“, „Weltwirtschaftliches Archiv“, Band 56. Heft 2 (Sept. 1942), pag. 184.

⁷⁾ Men vergelijkte Prof. Dr. H. M. H. A. van der Valk: „De Anti-Inflatiewet in de Vereenigde Staten“ in de Economisch-Statistische Berichten van 11 November 1942, blz. 503.

Geheel willekeurig is het uiteraard, den omvang van de staatsschuld te willen terugbrengen tot dien van een of ander tijdstip in het verleden. Men zou dan moeten aantonen waarom de vroegere hoogte, bijv. die bij het uitbreken van den oorlog, juist, of althans juister, was. De vraag, welke norm gehanteerd moet worden, keert dan terug ten opzichte van een ander tijdstip dan het huidige.

Als norm zou men bijv. kunnen nemen, een zeker bedrag per hoofd van de bevolking. Stel eens, dat Nederland na afloop van den oorlog 10 miljoen inwoners heeft en een staatsschuld (inclusief eventueele herstellingen) van 10 milliard gulden. Hoe zal men dan vaststellen, dat f 1.000.— per hoofd van de bevolking te hoog is en dat dit bedrag moet worden teruggebracht tot bijv. f 600.—?

Evenzeer is het willekeurig, indien men verband zou willen leggen tusschen de maximaal toelaatbare hoogte van de staatsschuld en het nationale inkomen. Veronderstellen wij wederom, dat Nederland na den oorlog een staatsschuld heeft van f 10 milliard en dat deze gemiddeld tegen een rente van 3½ pCt. uitstaat. Gesteld verder, dat het nationale inkomen (evenals in de jaren voor den oorlog) omstreeks f 5 milliard bedraagt, zoodat de rentelast der staatsschuld neerkomt op 7 pCt. van het nationale inkomen. Hoe kan men nu aannemelijk maken, dat deze 7 pCt. te hoog is en moet dalen tot bijv. 4 pCt.?

Wat deze laatste percentages betreft, moet overigens niet worden vergeten, dat de rente op de staatsschuld begrepen is in het nationale inkomen. Wanneer de rentelast met een zeker bedrag stijgt, neemt het nationale inkomen — aangenomen, dat de staatsschuld geheel in het binnenland is ondergebracht — met hetzelfde bedrag toe. Dientengevolge zal het deel van het nationale inkomen, dat voor beslag moet worden gelegd ten behoeve van den rentelast der staatsschuld, steeds minder snel stijgen dan men op het eerste gezicht geneigd is te veronderstellen.

* *

Conclusie.

Op grond van het voorgaande is het duidelijk, dat het niet verantwoord zou zijn na afloop van den oorlog, zonder voorafgaand, degelijk onderzoek naar de gevolgen daarvan, met kracht te streven naar een spoedige consolidatie der vlottende schuld.

Evenzeer moet worden gewaarschuwd tegen de gedachte eener geforceerde delging van oorlogsschulden. Naarmate de binnēlandsche staatsschuld hooger is, neemt het overhevelingsproces, dat zich jaar op jaar in de volkshuishouding voltrekt, grooter afmetingen aan. Dit heeft echter geen desastreuze gevolgen voor het economische bestel en veroorzaakt evenmin moeilijkheden voor de verdere financiering der staatsuitgaven.

Het zou onjuist zijn van te voren te willen vaststellen, of van het staatsbudget in de naoorlogsjaren een deflationistische of een inflationistische invloed zal moeten uitgaan. De vraag, of de begroting zal sluiten met een overschot dan een deficit zal vertoonen, zal maar voor jaar moeten afhangen van de algemeene situatie en van den omvang van de door den Staat te vervullen taak en niet van a-prioristische overwegingen.

S. KORTEWEG.

KOSTPRIJS EN EFFICIENCY BIJ BANKEN.

Het vraagstuk van den kostprijs bij banken is den laatsten tijd meer op den voorgrond gekomen. Het doel van de kennis hiervan is tweeledig; nl. in de eerste plaats verkrijging van een inzicht in de tarieven, in de tweede plaats het verkrijgen van inzicht in de efficiency van het bedrijf.

Kostprijs en tarieven.

Om een inzicht te verkrijgen in de tarieven der banken moet de kostprijs voor iedere handeling worden vastgesteld. Het vaststellen van den historischen kostprijs (de in een bepaald geval werkelijk gemaakte kosten) voor de verleende diensten is in een aantal gevallen (incassobedrijf, boekhouding, effectenhandel) niet zoo moeilijk; in andere afdelingen is echter niet zoo eenvoudig een kostprijs te vinden (credietbedrijf). Tot het beoogde doel moeten de verschillende uitgaven, voorkomende aan de debetzijde van de verlies- en winstrekening, worden geanalyseerd en verdeeld in directe kosten per afdeling en indirecte kosten. Het bedrijf moet in zooveel onderdeelen worden gesplitst als er soorten diensten worden verricht. Een bedrijfsstuk zal dus in verschillende onderdeelen uiteenvallen. Ieder onderdeel moet worden belast voor de directe kosten en voor een aandeel in de indirecte kosten. Voor deze verdeling der indirecte kosten moet een basis worden gevonden. Als regel zal men de indirecte kosten in drie groepen kunnen verdeelen, en wel die, welke dienen te worden omgeslagen naar de

a. in gebruik zijnde kantooruimten (kosten van huisvesting, als afschrijving en onderhoud gebouwen, verlichting, verwarming, grondbelasting enz.), waarbij dan enkele afdelingen zwaarder moeten worden belast (zooals de zwaar gebouwde effectenkluizen voor hooger aandeel in de afschrijving en in de verlichting enz.);

b. aantallen personen per afdeling (cantine, rijwielstalling, keuring personeel, onderhoud meubelen en schrijfmachines, communicatiemiddelen);

c. per afdeling betaalde salarissen, dus naar de belangrijkheid (advertenties en andere algemeene reclame, algemeene abonnementen, personeelfondsen enz.).

Bij het laatste punt doet zich de vraag voor, of men uit moet gaan van de werkelijk betaalde salarissen of van normale gemiddelden. Bij banken houdt de salariering, behalve met de prestaties, dikwijls ook rekening met de leeftijden der employés; het zou daarom onjuist zijn een afdeling, waar toevallig meer oudere employés zitten, zwaarder te belasten dan een afdeling, waar toevallig meer jonger personeel zit. Men doet dus beter uit te gaan van een voor iedere afdeling vastgestelden normalen leeftijdsopbouw voor het personeel en de daarbij behorende salarissen.

De afdelingen moeten worden verdeeld in Bedrijfsafdelingen, Boekhoudafdelingen, Algemeene afdelingen (ten algemeenen nutte) en Algemeene leiding. De afdelingen moeten worden belast voor de directe kosten, in hoofdzaak de salarissen en kantoerbehoefden, en de aandeelen in de indirecte kosten sub. a, b. en c. Daarna moeten de eerste twee groepen afdelingen worden belast voor de aandeelen in de kosten van de Algemeene afdelingen (zooals correspondentie- en informatieafdeling) en van de leiding (zooals Directie, contrôle, juridische afdeling enz.). Als basis voor verdeling kan men in vele gevallen nemen de totalen der aan de beide eerste groepen afdelingen belaste directe en indirecte kosten of, wel de salarissen.

Vervolgens moet, waar mogelijk, het aantal handelingen per afdeling worden vastgesteld. In het algemeen kan men daarvoor aannemen het aantal posten. De grootte der bedragen heeft geen invloed op den duur der handelingen. Komen in een afdeling, of onderdeel daarvan, naast elkaar ongelijksoortige handelingen voor, dan moet daarvoor een

onderlinge verhouding worden vastgesteld, zoodat ze in één cijfer zijn uit te drukken. In een incassoafdeling komen afrekeningen van betaalde wissels en retourzendingen van onbetaalde wissels voor. Het werk aan een betaalden en aan een onbetaalden wissel is vrijwel gelijk; men kan de incasseeringen en retouren dus samen tellen om het aantal posten te vinden; het aantal ontvangen wissels, niet het aantal vervaardigde nota's, is hier maatstaf. In de effectenadministratie komen boekingen van de veranderingen en opgaven van de posities per effecten-soort en per cliënt voor. Men kan deze positieopgaven, als evenredig aan het aantal boekingen, weglaten en als last op deze boekingen laten drukken; men kan ze ook voor een verhoudingscijfer in aanmerking nemen. Het zal van de wijze van boekhouden afhangen, welke verhouding men dan moet aannemen; bij een geschreven administratie wellicht 1 : 5; bij een ponskaartadministratie is 1 : 1 verdedigbaar.

Tenslotte worden de per afdeling, of onderdeel daarvan, berekende kosten gedeeld door de aantallen posten en zoo de kosten per handeling gevonden. Heeft men zoo vastgesteld, wat elke handeling in de bedrijfsafdelingen en in de boekhouding kost, dan kan men de kosten per post bepalen, door die van de verschillende handelingen, die voor een post noodig zijn, samen te tellen.

Resultaat per bedrijfs onderdeel.

Het tegenover elkaar stellen per post van de kosten der diensten en de vergoeding daarvoor heeft weinig zin, omdat de vergoedingen voor een groot gedeelte van de diensten ook rekening houden met de belangrijkheid ervan en daarom worden berekend over de grootte der bedragen. Men moet dus voor een inzicht in de vergoedingen uitgaan van de totalen in een zekere periode. Dan kan men vaststellen, of de belooningen voor de diensten over die periode voldoende zijn geweest om de kosten ervan te dekken.

Nu hangen echter vele handelingen ten nauwste met elkaar samen. Daarom zal het mogelijk zijn, dat de belooning voor een dienst uiteindelijk ergens anders wordt ontvangen; zoo komen vergoedingen voor overboekingen door valuteering van posten soms op de renterekening tot uitdrukking. Er zijn ook diensten, die men uit reclame, uit „service”-overwegingen verricht. Het verhuuren van safeloketten is een middel om effecten- en couponzaken aan te trekken. Ook moet rekening worden gehouden met tarieven van andere soorten bedrijven, die gedeeltelijk dezelfde diensten verrichten als de banken (posterijen, reisbureaux). Om een goed overzicht over het bedrijf te hebben zal men daarom beter doen de resultaten per bedrijfs onderdeel te bepalen en daarbij de onderdeelen van het bedrijf niet te klein te nemen. Zoo hangen aan- en verkoop van effecten, verwisseling van pandbrieven, incasseeren van kapitaal-terugbetalingen op aandeelen, zelfs het bewaren van effecten (open-bewaargeving), ten nauwste met elkaar samen. Men doet dus goed, in dit geval het resultaat te bepalen van „het effectenbedrijf” als geheel. Op dezelfde wijze kan men de resultaten vaststellen voor: „Credietverleening”, „Afdelingen Buitenland”, „Couponbedrijf”, „Geld- en betalingsbedrijf”, „Vreemd bankpapier en munt” enz.

Maar nu stuit men op een moeilijkheid. Dank zij het groote bedrijf en de velerlei soorten diensten, worden crediteurengelden aangetrokken. Met de belegging van deze crediteurengelden wordt rentewinst gemaakt, zoowel bij de credietverleening als bij de belegging van de gelden, op korten termijn ontvangen, en van eventueel overtollige gelden op langen termijn. De gelden, noodig voor de credietverleening, kunnen aan het credietbedrijf worden verschaft, hetzij — en dat wel in de eerste plaats voor de blanco-credieten tegen vergoeding van kapitaalrente (het primaire dividend; op het eigen kapitaal te verdienen), hetzij tegen de rente van deposito's op termijn, waarbij nog verschil kan worden gemaakt tusschen de meer

en de minder gemakkelijk liquide te maken vorderingen. Voor credieten, verleend tegen onderpand van bij De Nederlandsche Bank herbeleenbare effecten, kan de laagste rente in rekening worden gebracht. De credietverleening moet ook het debiteurenrisico dragen, waarvoor men het percentage der gemiddelde afschrijvingen over de laatstverloopen jaren kan aanhouden.

De niet voor de credietverleening noodige gelden moeten met veel inzicht, maar met weinig kosten, worden belegd. Het zou billijk zijn van de baten, verkregen met het geld, door de bedrijfsafdeelingen aangetrokken, aan deze bedrijfsafdeelingen een vergoeding te geven. Het vinden van een basis voor deze vergoeding zal een groote moeilijkheid blijven vormen en steeds min of meer willekeurig zijn. Het is echter niet juist het beleggingsbedrijf als een zeer winstgevend bedrijf te beschouwen en daarnaast wellicht verliezen voor de andere bedrijfsafdeelingen te calculeren.

Op dezelfde wijze moet een gedeelte van de winst, behaald met participaties in syndicaten of als guichetprovisie, aan het effectenbedrijf ten goede komen.

Efficiency.

Op de hiervoor aangegeven wijze kunnen de resultaten der verschillende bedrijfstakken worden vastgesteld, en daarmee een uitstekend inzicht worden verkregen in het bedrijf en de rentabiliteit daarvan. Toch geven deze resultaten geen inzicht in het al dan niet efficiënt werken der afdeelingen. Het bankbedrijf is een moeilijk bedrijf. In tegenstelling met handel en industrie kan de bank zelf geen invloed op de bedrijfsdrukte uitoefenen. „Op voorraad” werken is ten eene male uitgesloten. Alle opdrachten moeten als regel den dag van ontvangst worden uitgevoerd, „reclamecampagnes” zouden op korten termijn geen enkelen invloed hebben. Maar evengoed is de bedrijfsdrukte niet constant. Onberekende invloeden van buitenaf kunnen effecten- en valutahandel plotseling doen uitbreiden of inkrimpen. Oogstresultaten kunnen import of export beïnvloeden. Het vakantie- en reisseizoen kan drukte in de eene, slapte in de andere afdeelingen brengen. De personeelbezetting in de afdeelingen blijft daarom een moeilijk vraagstuk. Er dienen maatregelen te zijn genomen, waardoor op ieder tijdstip personen uit afdeelingen, waar op dat oogenblik weinig te doen is, kunnen worden te werk gesteld in de afdeelingen, waar *het plotseling druk is*.

Daarvoor zijn noodig:

a. kennis op een centraal punt van de bedrijfsbezettingen in iedere afdeling. Hierbij behoort het werk, eventueel, verdeeld in dagwerk en verschuifbaar periodiek werk als renteberekening in rekening-courant tot in de details te worden overzien (personeelafdeling);

b. organisatie van den kantoorarbeid zoo, dat in iedere afdeling minder geoefende personen terstond te werk kunnen worden gesteld (mechanisatie);

c. veelzijdige ontwikkeling van het personeel (vóór-opleiding, doorlopen van verschillende afdeelingen, cursussen).

Voor het uitleenen van personeel zal men echter de volle medewerking van de afdelingschefs noodig hebben. Van de afdeelingen, die uitleenen, moet worden verkregen, dat zij niet gemakshalve zooveel mogelijk eigen personeel vasthouden; van de afdeelingen, die personeel leenen, dat daar tijdelijke hulp economisch wordt te werk gesteld en niet gemakshalve wordt gestreefd naar het te groot opzetten van de formatie van de afdeling.

Ook de zuinigheid met kantoorbehoeften; kantoor machines, telefoon, abonnementen enz., moet steeds worden gecontroleerd en bevorderd.

Een inzicht in de zuinigheid in het gebruik van menschen en materiaal kan worden verkregen door, uitgaande van de kosten en aantallen posten per afdeling, voor een reeks

jaren vast te stellen, voor iedere afdeling, die zich daarvoor leent:

1e. het aantal posten, per vaste periode (jaar, maand, week) door een bediende verwerkt, door het totaal aantal posten (ongelijksoortige posten door verhoudingsgetallen tot één soort herleid) te deelen door het totaal aantal employés in die afdeling;

2e. de totale kosten per post per afdeling, berekend op de wijze als hiervoor werd aangegeven.

Geleend personeel moet worden belast aan de afdelingen, waar het werkt.

Regelmatig moeten dan worden onderzocht en verklaard de verschillen, die zich ten opzichte van vroegere jaren voordoen. Voor een goede vergelijking zal men de kosten per post moeten ontleiden naar de samenstellende deelen. Op deze wijze kan men komen tot standaardcijfers voor iedere handeling en het bedrijf in al zijn geledingen volgen en toetsen op de efficiency. De resultaten per bedrijfs onderdeel zijn hiervoor minder geschikt. Deze worden te veel beïnvloed door oorzaken, buiten het bedrijf liggende, zoals tijdelijke drukte of slapte, wijzigingen in den rentestand, wijzigingen in de marges in den valutahandel enz.

In het hiervoor gaande werd een beschouwing gewijd aan de mogelijkheid van een beter inzicht in het bedrijf, in de resultaten en de efficiency. Of in de praktijk in deze richting reeds veel werd of wordt gedaan valt niet te zeggen. Een moeilijkheid is, dat achteraf de cijfers voor vorige jaren niet gemakkelijk volledig zijn vast te stellen en men dus, wanneer men er eenmaal mede is begonnen, nog enkele jaren geduld zal moeten hebben, alvorens men uit de onderlinge vergelijking conclusies kan trekken.

M. C. WINTERSTEIJN.

BEPERKING VAN DE BOUWGRONDPRIJZEN EN DE GEMEENTELIJKE GRONDBEDRIJVEN.

In een ingezonden stuk „Prijzbeheersching van bouwgrond”¹⁾ vraagt Prof. Dr. W. C. Mees R. Azn. een uiteenzetting van de werking van een prijsregeling van den bouwgrond, waarbij de waarde in het algemeen tot die van 9 Mei 1940 zou worden beperkt en alleen de gronden, die reeds op dien datum een stedelijke waarde hadden verkregen, voor een hogere dan de agrarische waarde zouden mogen worden verkocht.

„Zooals bekend — zegt de hooggeachte inzender — hebben vele gemeenten soms groote uitgestrektheden bouwterrein met geleend geld gekocht, met de uitgesproken bedoeling, dat de op dat geld te betalen rente, verminderd met de veelal geringe opbrengst van den grond, te zijner tijd in een hooger grondprijs zullen worden teruggevonden”. De in mijn vorige artikelen uiteengezette regeling zou den geheelen opzet dezer grondbedrijven omverwerpen en vele gemeenten voor groote financiële moeilijkheden plaatsen.

Gaarne zal in het volgende een poging worden gedaan, tot nadere ontleding van het beheer van een gemeentelijk grondbedrijf en tot toetsing van de uiteengezette prijsregeling aan den opzet van een dergelijk bedrijf. Aangezien momenteel slechts uitvoerige gegevens ten dienste staan van de gemeente Amsterdam, zal het grondbedrijf van deze gemeente als voorbeeld worden genomen.

De ververving van den grond.

Het gemeentelijk grondbedrijf verkrijgt zijn gronden op twee wijzen: door aankoop of door onteigening.

Zooals reeds vroeger werd uiteengezet, wordt bij onteigening rekening gehouden met de te verwachten opbrengst van de op den grond te stichten bebouwing. De vermoedelijke huuropbrengst wordt, na vermindering met de

¹⁾ Men zie de „E.-S.B.” van 21 October 1942, blz. 466, en van 16 September 1942, blz. 408 e.v.

exploitatiekosten, gekapitaliseerd. De aldus verkregen waarde van het gebouwde wordt verminderd met de stichtingskosten. Het verschil is de waarde van het bouwterrein. Uit deze waarde wordt met inachtneming van de kosten van het bouwrijp maken, door terugrekening de waarde van den ruwen grond verkregen. De ervaring leert, dat deze veelal zeer hoog is. Bovendien heeft dit stelsel tengevolge, dat nooit een lagere bouwterreinwaarde en dus ook nooit een lagere huur kan worden verkregen, omdat iedere verlaging, van welken factor van de berekening ook, onvermijdelijk leidt tot een hooger prijs voor den ruwen grond.

Wanneer de gemeente gronden koopt, waarop reeds de schaduw van de komende bebouwing is gevallen, moet zij eveneens een hoogen prijs betalen, omdat de waarde-bepaling bij eventuele onteigening haar invloed doet gelden. Een lage prijs is slechts bereikbaar, wanneer de aankoop zóó vroegtijdig plaats vindt, dat de invloed van de komende bebouwing nog niet voelbaar is. Het voordeligst is, dat de gemeente zoo tijdig koopt, dat aan een toekomstige bebouwing nog niet wordt gedacht, omdat de grond dan tegen de agrarische waarde kan worden verkregen. Immers in dat geval kan de gemeente den grond nog rendabel maken en blijft de waardestijging tengevolge van het renteverlies tot een minimum beperkt.

Als voorbeeld van de wijze, waarop de prijs van den grond bij onteigening wordt bepaald, kunnen een tweetal onteigeningen-gelden, welke in Amsterdam hebben plaats gehad.

De eerste had plaats in Zuid in 1920—1921 en betrof een gebied van ongeveer 90 ha. Hiervan werd in der minne gekocht 34.59.30 m² tegen f 1.295.000,—, dus f 3,75 per m². De overige 53.77.91 m² werden onteigend.

De waarde werd als volgt bepaald. De waarde van het gereede bouwterrein werd gemiddeld gesteld op f 38,— per m². Aan de hand van een exploitatierekening werd de netto-opbrengst van den ruwen grond op het moment, dat deze in exploitatie komt, gesteld op f 12,36 per m².

Vervolgens werd een schatting gemaakt van den tijdsduur, die zou moeten verlopen, voordat tot de exploitatie zou worden overgegaan. Deze termijn werd voor de verst verwijderde terreinen op 14 jaar geschat, terwijl het jaarlijksche percentage wegens rente, winst en risico als gebruikelijk op 9 pCt. werd gesteld.

Aan de hand van deze gegevens werd de waarde van de verst verwijderde gronden becijferd op f 12,36 : 1,09¹⁴ = f 3,70 per m². De waarde der dichterbij gelegen gronden was dienovereenkomstig hooger.

Als tweede voorbeeld moge worden vermeld de onteigening-Indische Buurt¹ (1919).

De rechtbank bepaalde hier de waarde door middel van een exploitatie-rekening, waarbij werd aangenomen, dat 40 pCt. van den grond voor straten en dergelijke zou moeten worden afgestaan. De berekening was als volgt:

Per 100 m² ruwen grond zou worden verkregen:

60 m ² bouwterrein à f 28,— per m ²	f 1.680,—	
terwijl aan kosten zou moeten worden gemaakt:		
per m ² weg aan ophooging	f 5,—	
onderhoud	f 0,75	
bestrating en rioleering	f 9,25	
faecalïen-rioleering	f 2,35	
beplanting	f 0,13	
	f 17,48	
dus voor 40 m ² weg	f 699,20	
ophooging bouwterrein 60 × f 5,—	f 300,—	
afkoop polderlasten, kosten polderriool, oever-voorziening, omgeslagen over 52 ha		
52 × f 400,— + f 70.500,— + f 28.575,—		is
	520.000	
f 0,25 per m ² × 100	f 25,—	
bijdrage in kosten bestaande tunnel Zeeburgerdijk 100 × f 0,25	f 25,—	
	f 1.049,20	
1 jaar rente over deze kosten	f 52,46	f 1.101,66
blijft		f 578,34

Dit is de exploitatiewaarde, met inbegrip van 10 pCt. winst; per m² is derhalve de verkoopwaarde van ruwen grond, die in 1 jaar bouwrijp gemaakt kan worden, f 578,34 : 110 = f 5,26.

Rekening houdende met een renteverlies van 5 pCt. per jaar en met 2½ pCt. winst en risico voor elk jaar, dat de exploitatie langer op zich laat wachten, werd de volgende schaal verkregen:

na 2 jaar bouwrijp	f 5,26 : 1,05	verminderd met	2½ pCt.	f 4,88
„ 3 „ „	f 4,88 : 1,05	„	2½ „	f 4,53
„ 4 „ „	f 4,53 : 1,05	„	2½ „	f 4,21
„ 5 „ „	f 4,21 : 1,05	„	2½ „	f 3,91
„ 6 „ „	f 3,91 : 1,05	„	2½ „	f 3,63
„ 7 „ „	f 3,63 : 1,05	„	2½ „	f 3,37
„ 8 „ „	f 3,37 : 1,05	„	2½ „	f 3,13
„ 9 „ „	f 3,13 : 1,05	„	2½ „	f 2,91
„ 10 „ „	f 2,91 : 1,05	„	2½ „	f 2,72

Gemiddeld f 3,85.

Verder werd aangenomen, dat de exploitatie ongeveer van West naar Oost zou voortschrijden, zoodat nog een zône-indeeling moest worden gemaakt, waarvoor de genoemde prijsklassen zouden gelden.

Het ging er dus feitelijk om, het aantal jaren, dat de geheele exploitatie van de Indische Buurt zou duren, zoo goed mogelijk te ramen.

In zooverre was de gemeente hierbij niet gelukkig, dat uit verschillende publicaties, zoowel van B. en W. als van den Directeur van den Gemeentelijken Woningdienst, bleek, dat van deze zijde een zeer spoedige bebouwing met het oog op de woningschaarschte noodig en mogelijk werd geacht.

Het aantal zônes werd dientengevolgè op 10 bepaald.

Enkele andere onteigeningen leveren nog de volgende prijzen:

1e onteigening-Zuid	108.70.71 m ²	à f 6.117.428	= f 5,60/m ²
Transvaalbuurt	13.74.29 m ²	à f 1.336.847	= f 9,75/m ²
Landlust	18.57.99 m ²	à f 2.179.596	= f 11,75/m ²
Watergraafsmeer I	19.88.05 m ²	à f 532.300	= f 2,68/m ²
Watergraafsmeer II	27.75.30 m ²	à f 585.931	= f 2,12/m ²

De beide laatste onteigeningen hadden betrekking op gronden, die op het uitbreidingsplan waren bestemd voor lage bebouwing. De prijs van den bouwrijpen grond werd in verband hiermede gesteld op f 20,— tot f 28,— per m².

Uit deze cijfers blijkt, dat voor terreinen, bestemd voor hooge bebouwing, die onmiddellijk aan de snee zijn, de bij onteigening aan den ruwen grond toegekende prijs varieert van f 5,26 (Indische Buurt) tot f 12,36 per m² (eerste onteigening-Zuid). Hiertusschen liggen nog tal van mogelijkheden.

De bouwterreinprijs.

Is bij onteigening de prijs van het bouwterrein het uitgangspunt, waaruit de waarde van den ruwen grond wordt afgeleid, het grondbedrijf moet uitgaan van den prijs, waarvoor de ruwe grond is verkregen en moet daaruit den prijs bepalen, waarvoor de verschillende terreinen na het bouwrijp maken kunnen worden uitgegeven.

Deze prijs wordt samengesteld uit de volgende factoren:

- de kosten van den ruwen grond;
- de kosten van ophooging;
- de kosten van bestrating en rioleering;
- de kosten van boombeplanting en plantsoenaanleg;
- de kosten van eventuele andere werken als kanalen, bruggen, enz.;
- het renteverlies;
- den bebouwingsfactor.

Deze factoren zijn geen constante grootheden. Zij zijn afhankelijk van de plaats waar, en de omstandigheden, waaronder de stadsuitbreiding plaats vindt.

In de hierna volgende berekening, die als voorbeeld kan dienen, is de bebouwingsfactor gesteld op onderscheidenlijk 50 en 60, d.w.z. aangenomen is, dat van het totale grondoppervlak de bouwblokken de helft, respectievelijk 60 pCt. beslaan. Voor de gebruikelijke bebouwing in vier woonlagen zijn dit aannemelijke veronderstellingen.

De „Commissie ter bestudeering van het vraagstuk van het bouwen al dan niet op opgehoogden grond” heeft inder tijd in haar rapport de volgende gegevens aangehouden:

kosten van ophooging, zoowel van wegen als van bouwterrein f 5,— per m²;

kosten van bestrating, rioleering, plantsoenen, enz. f 12,50 per m² terrein, bestemd voor den openbaren dienst.

De berekening van den grondprijs wordt dan als volgt:

bebouwingsfactor	50 pCt.	60 pCt.
ophoogen van 1 m ² bouwterrein	f 5,—	f 5,—
rente-verlies	f 0,75	f 0,75
ophoogen van 1 m ² openbaar terrein	f 5,—	—
ophoogen van 2/3 m ² openbaar terrein	—	f 3,33
rente-verlies	f 0,75	f 0,50
bestrating, rioleering, plantsoenen, enz.	f 12,50	—
per 1 m ² openbaar terrein	—	f 8,33
per 2/3 m ² openbaar terrein	—	f 8,33

Totale kosten van werken f 24,— f 17,91

Kosten aan ruwen grond per 1 m² bouwterrein en per f 1,— ruwen grondprijs f 2,— f 1,66

De prijs van den bouwrijpen grond wordt dus bij een prijs van den ruwen grond van

f 1,—	f 26,—	f 19,57
f 2,—	f 28,—	f 21,23
f 3,—	f 30,—	f 22,89
f 5,—	f 34,—	f 26,20
f 8,—	f 40,—	f 31,20
f 10,—	f 44,—	f 34,50
f 12,—	f 48,—	f 37,82

Op grond van al deze cijfers mag worden aangenomen, dat prijzen van ruwen grond aan de snee van f 5,— tot f 12,—, welke met de werkelijkheid in Amsterdam overeenkomen, leiden tot bouwterreinprijzen, die variëren van f 26,— à f 38,— bij een bebouwingsfactor van 60 pCt, tot f 34,— à f 48,— bij een bebouwingsfactor van 50 pCt.

Een prijs van den ruwen grond aan de snee van f 1,— per m², welke bij verkrijging van den grond tegen de landbouwwaarde tengevolge van het renteverlies kan ontstaan, leidt tot een bouwgrondprijs van f 20,— bij een bebouwingsfactor 60 en f 26,— bij een bebouwingsfactor 50. Inderdaad is dit een belangrijk verschil.

De vrees, dat bij verlagings van den prijs van verwerving van den ruwen grond tot de agrarische waarde groote verliezen voor de gemeentelijke grondbedrijven zouden kunnen ontstaan, ligt dus wel voor de hand.

De werkelijke prijzen.

Voordat uit het bovenstaande conclusies worden getrokken, moet worden opgemerkt, dat lang niet alle gronden plegen te worden onteigend. Veel gronden worden tijdig gekocht, waarbij met een belangrijk lagere prijs kan worden volstaan.

In het bijzonder de gemeente Amsterdam heeft de laatste jaren op groote schaal gronden aangekocht, met name in het Westen van de stad (plan Sloterveer). Deze gronden werden als regel voor de agrarische waarde verkregen.

Dientengevolge toont de balans van het gemeentelijk grondbedrijf een belangrijk bezit aan ruwen grond tegen een alleszins redelijke waarde.

De volgende gegevens zijn ontleend aan de toelichting op de balans 1941 van het gemeentelijk grondbedrijf.

Uitbreiding	Aantal m ²	Getaxeerde waarde	Waarde per m ²
West			
Complex I	38.580	f 19.290,—	f 0,50
Complex II	8.395	f 29.732,—	f 3,55
Complex III	1.100	f 3.300,—	f 3,—
Complex IV	617.203	f 818.080,—	f 1,33
Complex V	356.876	f 354.123,—	f 0,98
Complex VII	312.908	f 568.194,—	f 1,81
Totaal	1.335.062	f 1.792.724,—	f 1,34
Sloten	8.149.178	f 3.236.970,—	f 0,40
Uitbreiding Zuid			
Complex III	453.000	f 1.359.000,—	f 3,—
Complex IV	262.470	f 552.055,—	f 2,10
Totaal	715.470	f 1.911.055,—	f 2,68
Gronden ten Zuiden van uitbreiding Zuid	2.979.697	f 1.697.037,—	f 0,57

Uit deze cijfers blijkt, dat de gemiddelde prijs van den nog beschikbaren ruwen grond in West f 1,34 en in Zuid

f 2,68 bedraagt. Dit verschil houdt verband met het verschil in karakter van deze beide uitbreidingen; Zuid is voor een hoogere klasse bebouwing bestemd dan West. Deze prijzen zijn intusschen belangrijk lager dan de bovengenoemde onteigeningsprijzen van f 5,— tot f 12,— voor gronden onmiddellijk aan de snee, maar zelfs nog lager dan de overeenkomstige prijzen van f 2,25 tot f 5,25 voor dezelfde gronden, indien deze nog 10 jaar moeten wachten.

In Sloten en ten Zuiden van Zuid, welke gebieden nog tamelijk ver van de bestaande bebouwing zijn verwijderd, staat de waarde door de vroegtijdige aankopen nog ongeveer op het peil van de agrarische waarde.

De getaxeerde waarde van alle in het grondbedrijf aanwezige ruwe gronden (totaal 22.955.811 m²) bedroeg op 31 December 1941 f 13.923.000,—, zoodat de gemiddelde waarde 60 cent per m² bedroeg. Deze lage prijs is hieruit te verklaren, dat de nog beschikbare ruwe grond vrijwel uitsluitend door vroegtijdigen aankoop is verkregen, terwijl de onteigende gronden alle reeds bouwrijp zijn gemaakt.

Aan bouwterrein was beschikbaar 512.855 m² met een getaxeerde waarde van f 12.260.000,—, d.i. f 26,— per m².

Hierbij moet in het oog worden gehouden, dat deze waarde een getaxeerde waarde is; de boekwaarde, d.i. de werkelijk uitgegeven prijs, ligt aanmerkelijk hoger.

De genoemde prijs van f 26,— per m² wordt door rentebijbeschrijving ieder jaar hoger. Vooral onder de huidige omstandigheden kan het nog jaren duren, voordat deze grond rendabel kan worden gemaakt, zoodat deze stijging aanzienlijk kan zijn.

De gevolgen van verlagings.

De vraag dient nu te worden gesteld, of een algemeene verlagings van den verwervingsprijs van den ruwen grond tot de agrarische waarde, dus pl.m. 40 cent per m², voor het gemeentelijk grondbedrijf ruineuze gevolgen kan hebben.

Blijkens het bovenstaande zou bij een dergelijken prijs van den ruwen grond, de prijs van den bouwrijpen grond f 20,— à f 26,— bedragen. Uit het feit, dat de waarde van den thans aanwezigen voorraad bouwrijpen grond op f 26,— per m² is geschat, volgt reeds, dat, al kan deze prijs door renteverlies in 5 jaar wellicht tot f 30,— à f 35,— stijgen, het door het grondbedrijf te lijden verlies niet onoverkomelijk zou zijn.

De toestand is hiermede echter nog te ongunstig geteekend. Immers er is geen sprake van, dat de prijs, waarvoor de ruwe grond kan worden verkregen, voor het geheele uitbreidingsgebied op één oogenblik tot de agrarische waarde zou worden teruggedrukt. Er zal een vrij langdurige overgang moeten zijn.

In het artikel „Prijzbeheersching van bouwgrond”²⁾ werd hierover het volgende gezegd:

„Voor de waardebepaling van bouwterrein moet het standpunt worden ingenomen, dat niet het feit alleen, dat een terrein op een uitbreidingsplan voor bebouwing is bestemd, recht geeft op een hoogere waarde dan de agrarische. Alleen het feit, dat grond in de sfeer van bebouwing is gelegen, die de stedelijke bebouwing begint te naderen, in verband waarmede vóór 9 Mei 1940 reeds terreinen ter plaatse voor een hoogeren prijs zijn verkocht of bij verwerving zijn toebedeeld, mag hier maatgevend zijn. Deze reeds betaalde of op andere wijze bepaalde hoogere waarden, behooren volledig aan de eigenaren te worden vergoed, omdat deze op regelmatige wijze zijn tot stand gekomen en door de Overheid zijn gesanctioneerd. Zou men ook deze willen aantasten, dan zou de onteigening ontaarden in roof”.

„Gewaakt moet echter worden, dat dergelijke waarden, indien niet aanwezig, niet verder kunnen ontstaan. Dit is geschied door de bepaling, dat de tegenprestatie niet hoger mag zijn dan die op 9 Mei 1940 gebruikelijk was. Dit komt hierop neer, dat nog gedurende een zeker aantal jaren voor terreinen in de omgeving van de groote steden

²⁾ Zie „E.-S.-B.” van 16 September 1942, blz. 410.

een zekere bouwterreinwaarde zal worden toegekend, die op 9 Mei 1940 reeds aanwezig was, doch dat op den duur geen hoogere waarde dan de agrarische kan worden toegekend".

Aan de hand van de bovenvermelde cijfers kan dit nu nader worden toegelicht. De huidige waarde van den ruwen grond rond Amsterdam beweegt zich van hoog naar laag, naarmate men zich verder van de stad verwijderd. In Zuid is zij, als gezegd, f 2,68, in West f 1,34, ten Zuiden van Zuid f 0,57, in Sloten f 0,40 per m².

Hoogere prijzen, voortvloeiend uit vroegere onteigeningen, komen momenteel slechts sporadisch voor. De hoogste getaxeerde waarde van eenig in het grondbedrijf aanwezig terrein (ruwe grond) bedraagt ongeveer f 5,— per m². Dit wil intusschen niet zeggen, dat niet bij komende onteigeningen een veel hoogere prijs zal moeten worden betaald. Integendeel, nabij de bestaande bebouwing liggen in West nog uitgestrekte terreinen, die de gemeente nooit heeft kunnen koopen, maar die door de eigenaren worden vastgehouden, totdat zij bij onteigening een prijs van misschien f 10,— of meer opbrengen. Dat dergelijke prijzen de laatste jaren niet zijn betaald, is te danken aan de goede koopmanschap van de gemeente, die door vroegtijdige aankopen op groote-schaal tegen de agrarische waarde de positie van het grondbedrijf de laatste jaren uitzonderlijk gunstig heeft gemaakt.

Bij vaststelling van een regeling als bepleit, zou de waarde bij verdere onteigeningen verband houden met die van terreinen in de omgeving, dus zeker ook met de bovenvermelde waarden van terreinen van het gemeentelijk grondbedrijf, die immers door taxatie zijn bepaald.

Stelt men zich voor, dat de gemeente zich geleidelijk, bijv. in 10 jaar, den eigendom verwerft van alle gronden in de stadsuitbreiding, dan beteekent dit, dat de te besteden prijs langzaam zal dalen, totdat de agrarische waarde van pl.m. 40 cent is bereikt.

Daalt de waarde van den ruwen grond in den loop van eenige jaren van f 5,— tot 40 cent of, met inbegrip van pl.m. 10 jaren renteverlies, van f 8,— tot f 0,75, dan beteekent dit, dat de maximum-bouwterreinprijs in 10 jaar zal dalen, in ronde cijfers, bij een bebouwingsfactor van 50 pCt., van f 40,— tot f 25,— en bij een bebouwingsfactor van 60 pCt. van f 30,— tot f 20,—, dus met f 1,50, resp. f 1,— per jaar.

Zorgt men, dat het bouwrijp maken met beleid geschiedt, zoodat geen groote renteverliezen ontstaan, dan zal, indien het gelukt de gronden regelmatig van de hand te doen, deze verlaging niet tot verliezen behoeven te leiden. Het feit, dat de waarde van alle thans in het grondbedrijf aanwezige bouwrijpe gronden gemiddeld op f 26,— per m² is gesteld, stemt in dezen tot gerustheid.

Wanneer de nieuwe regeling zou tijdig zou werken, dat haar uitwerking kan samenvallen met de groote vraag naar bouwgrond, die na den oorlog stellig is te wachten, dan is er zeker geen gevaar voor ernstige verliezen.

Dat bij het uitgeven van gronden tegen lagere prijzen dan voorheen en dientengevolge het fixeeren van huren op een lager peil dan het thans geldende, een ernstige waardedaling voor het bestaande huizenbezit te wachten staat, is natuurlijk een geheel andere kwestie, die thans niet aan de orde is gesteld.

Dr. Ir. H. G. VAN BEUSEKOM.

DE VOEDSELVOORZIENING VOORHEEN EN THANS.

De wijze, waarop de voedselvoorziening wordt verzorgd in de jaren, welke wij thans beleven, draagt een beheerscht karakter, in tegenstelling tot die van 1914—1918. Het gelukkige gevolg daarvan is, dat het publiek zich eveneens beheerscht gedraagt, hetgeen men van de groote schare der consumenten uit de vorige rantsoeneringsperiode niet kan zeggen. Wanneer men zich de eerste weken van Au-

gustus 1914 in de herinnering terugroept, stuit men op gebeurtenissen, welke men met „paniek” pleegt aan te duiden:

„Wat gaven de eerste oorlogsdagen van 1914 hier te lande te zien? De winkels werden bestormd; een paniekstemming heerschte bij het publiek; een deel daarvan sloeg uit vrees voor toekomstig gebrek onmatig groote voorraden in; de prijzen der goederen werden daardoor opgejaagd; speculanten werkten, uit winstbejag, daaraan mee of hielden hunne voorraden te dien einde achter.”

Ziedaar het beeld, dat in een officieel geschrift over dien tijd wordt gegeven¹⁾. Het was werkelijk een benauwende toestand. Wijlen Mr. M. W. F. Treub, die in genoemde periode eenige malen minister is geweest, heeft later eens geschreven, dat de maatregelen van de Overheid om dergelijke paniekstemmingen tegen te gaan, heilzaam hebben gewerkt. De bewindsman voegde er echter aan toe, dat latere regeeringsmaatregelen — die toch niet anders beoogden dan herhaling van zulke ongewenschte toestanden te voorkomen door billijker verdeling der levensmiddelen — met een scheef oog door het publiek werden aangezien. Stond men, zoo schreef de minister, eerst welwillend tegenover de overheidsmaatregelen en begroette men ze met een zekere verlichting, doordat de paniekstemming er door werd bezworen, latere maatregelen wekten soms geheel ten onrechte wrevel. Het succes van het prijsregelend en beperkend optreden van de regering in Augustus 1914 en het grootendeels mislukken van overeenkomstige overheidsmaatregelen in daaropvolgende tijdperken van den oorlogstoestand, weet deze bewindsman aan psychische invloeden. Men begon de overheidsmaatregelen kritisch te bekijken en daar zij allerlei kringen der bevolking in hun vrijheid van handelen belemmerden, werden de nadeelen allengs meer gevoeld, de voordeelen allengs minder gewaardeerd.

In dit opzicht is er wel wijziging gekomen in de mentaliteit van het publiek. Daartoe hebben tal van ordeningsmaatregelen, welke in de afgelopen 25 jaar geleidelijk tot stand zijn gekomen, zeer veel bijgedragen. Het publiek was er zich in 1939/40 van bewust, dat de Overheid zich op de komende gebeurtenissen, die hun schaduw vooruitwierpen, ernstig had voorbereid. Met de voorbereiding met betrekking tot het rantsoeneringssysteem was men al in 1937 begonnen. Het publiek wist óók, dat de economische organisatie van ons land sinds 1918 zoodanige structurele wijzigingen had ondergaan, dat een gunstige invloed daarvan op de voedselvoorziening in oorlogstijd niet zou kunnen uitblijven.

Zorg om de . . . radeloosheid.

In de eerste oorlogsweken van 1914 waren de overheidsmaatregelen op het gebied van de levensmiddelenvoorziening er slechts op gericht te voorkomen, dat de radeloosheid der bevolking zou leiden tot gebrek en ellende. De voorzieningen waren dus vooral bedoeld om die radeloosheid te keeren. In 1939 beschikte de Nederlandsche regering echter over een aantal machtigingen, waardoor zij onmiddellijk de voedselvoorziening als zoodanig ter hand kon nemen; de bekende serie „noodwetten” (oorlogs- of machtigingswetten geheeten)²⁾, maakte het mogelijk zoodanig de distributie als de productie te leiden en aan straffe regeling te onderwerpen op het moment, waarop zulks noodig zou zijn. De Overheid was dus bij het intreden van den mobilisatietoestand en het uitbreken van den oorlog paraat; een groot verschil met den toestand in 1914, toen men a.h.w. werd overvallen door den uitzonderlijken toestand. Dit is een factor, die men bij het beoordeelen van de destijds gevoerde economische politiek niet uit het oog

¹⁾ Zie het „Eindverslag van de Crisis-Enquête-Commissie 1920”, blz. 23.

²⁾ De zeven noodwetten: Algemeene Vorderingswet, „Bodemproductiewet”, „Distributiewet”, „Prijsopdrivings- en Hamsterwet”, „Zeeschepen vorderingswet”, „Wet behoud scheepsruimte”, „Zee- en luchtvaartverzekeringswet” van 24 Juni 1939.

mag verliezen. Ten aanzien van den vorigen mobilisatietijd is later van officieele zijde ook toegegeven, dat hier en daar herhaaldelijk nadeel is ontstaan door het te laat nemen van beslissingen, hoewel het juist in den handel van de grootste betekenis is, dat beslissingen onverwijld worden genomen. De inschakeling van de bedrijfsgeenooten, zooals heden ten dage geschiedt volgens een veel straffere en doeltreffender methode dan in 1914, mag daarom een voordeel van niet te onderschatten betekenis heeten.

Toch heeft ook in 1914 de zgn. „Levensmiddelenwet”, krachtens welke den burgemeesters opdracht werd gegeven om tot inbezitneming van levensmiddelen over te gaan, wanneer prijsopdriving of onttrekking aan den normalen handel was te vreezen, heilzaam gewerkt. Een besliste verdeling van de beschikbare goederen over de geheele bevolking naar vasten maatstaf bracht zij echter niet in die mate als thans het geval is, nu men gebruik maakt van een stelsel, dat, op grondslag van een centrale toewijzing aan handelaren volgens hun normaal verbruik, nagenoeg feilloos blijkt te werken, in samenhang met het eveneens gecentraliseerde bonnensysteem. Die centralisatie maakt eveneens een betere controle mogelijk dan in 1914—1918, toen deze o.m. ten aanzien van de gemeenten wel het een en ander te wenschen liet. De plaatselijke autoriteiten verleenden destijds niet overal de noodige medewerking aan de uitvoering van de maatregelen der landsoverheid. Zelfs bleven tal van voorschriften hier en daar geheel of gedeeltelijk onuitgevoerd!

Aanvankelijke zorgeloosheid.

Niettemin is de toenmalige regeering er, ook naar het oordeel van de „Crisis-Enquête-Commissie 1920”, in geslaagd in die zoo moeilijke jaren van ons volksbestaan, Nederland in het algemeen te behoeden voor den hongere en voor een volledige inzinking van ons economisch leven. Anderzijds moet worden geconstateerd, dat er in dien eersten tijd royaal met de voorraden werd omgesprongen, zoodat in 1917 veel strengere maatregelen moesten worden genomen dan wellicht bij een voorzichtiger verbruikspolitiek in de eerste jaren noodig waren geweest. Zoo slonk bijv. de voorraad van 200 miljoen kilogram rijst op 1 Augustus 1914 in drie weken tijds tot 150 miljoen kg en zulks niet door overmatig verbruik in het binnenland, maar door . . . uitvoer! De regeering heeft er weliswaar oogenblikkelijk, nadat zij hiervan kennis kreeg, een stokje voor gestoken door verderen export te verbieden, maar deze maatregel kon de inmiddels uitgevoerde 50 miljoen kilogram rijst niet doen weerkeren. In de eerste twee jaren na 1914 werden de voorraden in ons land verteerd, zoo luidt het oordeel uit dien tijd. De oorzaak hiervan kan men zoeken in de normale prijzen, en naderhand werd in dit verband gesproken van een „roekeloosheid, die ons eerst later duidelijk is geworden”³⁾. Van overheidswege bevorderde en beheerschte prijsstijging zou hiertegen wellicht een heilzame rem zijn geweest, doch dit terzijde latend, kunnen wij zeker constateeren, dat productie, handel en verkeer in dien tijd een mate van vrijheid genoten, welke de voedselvoorziening zeer heeft benadeeld, zoodat algemeene rantsoeneringsmaatregelen op den duur toch niet konden uitblijven, opdat iedereen zooveel mogelijk in verhouding tot zijn behoeften zijn deel zou krijgen.

Hoezeer men zich pas geleidelijk in den plotseling geschapen toestand kon inwerken, blijkt hieruit, dat de „Commissie voor de voeding van mensch en dier” (voortgekomen uit het „Koninklijk Nationaal Steuncomité” en later omgezet in het „Rijksdistributiekantoor”) pas eind September 1915 — dus een jaar na den oorlog — de centrale leiding van de binnenlandsche distributie van levensmiddelen kreeg opgedragen. De uitvoerbeperkingen (die werden uitgevaardigd op grond van de „Uit- en Vervoerwet van

3 Augustus 1914”) golden aanvankelijk slechts voor enkele producten, zooals suiker, zuivelproducten, aardappelen, varkensvleesch en verschillende groenten. Daarnaast vielen militair belangrijke zaken, zooals paarden, hooi, stroo en haver, onder de uitvoerverboden volgens de reeds sinds 1870 bestaande militaire wet.

In 1939 geen herhaling van 1914.

In 1939 heeft de Overheid zeer terecht herhaling van de methode van 1914 vermeden en van tevoren gezorgd voor een basis, waarop oogenblikkelijk maatregelen zouden kunnen worden getroffen ten aanzien van productie zoo-wel als distributie. Dit is het groote verschil tusschen 1914 en 1939, dat in den eersten wereldoorlog het economische beleid meer gericht was op de consumptie dan op de productie, terwijl wij thans een gelijkwaardige verdeling van de overheidsmaatregelen over productie en consumptie beide zien, waarbij bovendien de productie op het eerste plan staat om de voeding van den mensch te verzekeren. In den aanvang van de periode 1914—1918 hadden de meeste maatregelen ten doel de binnenlandsche voorziening tegen normale prijzen te verzekeren. Het behoeft deswegen niet te verwonderen, dat de verbouw van broodgraan verminderde en de landbouwers zich meer en meer gingen toeleggen op den verbouw van gewassen, welke niet belast waren met heffingen ten bate van de binnenlandsche voedselvoorziening (exportgewassen). Bij het steeds schaarscher worden der producten zag de regeering zich daarom genoodzaakt de productie doelbewust te bevorderen op grondslag van de binnenlandsche behoefte. Zoo werd in 1917 de verbouw van bepaalde gewassen beperkt tot het gemiddeld van den verbouw in 1913/15 en de geheele oogst van tarwe, rogge, haver, gerst, boekweit, boonen, erwten, oliezaden en winteraardappelen in beslag genomen. Tegelijkertijd werden garantieprijzen vastgesteld en de maximum-prijzen van minder gewenschte speculatiegewassen zooveel mogelijk gedrukt. De teeltregeling werd in 1918 verscherpt door uitbreiding van het aantal producten, waarop zij van toepassing werd verklaard. Door deze maatregelen kon de afreming van den verbouw van broodgraan — welke zich tot 1917 had voortgezet — worden gestopt. In hetstgenoemd jaar kwam ook de „Scheurwet” tot stand, welke de omzetting van weiland in bouwland moest bevorderen, nadat — evenals in den huidige oorlogstijd — gelegenheid was gegeven tot vrijwillig scheuren van grasland.

Kenmerkende verschillen.

Wanneer men de jaartallen beziet, waarin deze regelingen geboren werden, kan men niet aan den indruk ontkomen, dat het rijkelijk laat — misschien wel al te laat — was: na vier jaar oorlog pas een „Scheurwet”, waarover wij thans reeds één jaar na den oorlog beschikten. De toepassing van de „Scheurwet 1918” bleek een mislukking. Vrijwillig kwamen er 28.000 ha grasland onder den ploeg. Op 15 Februari 1919, dus geruimen tijd na den wapenstilstand, waren er op grond van de „Scheurwet” nog slechts 30.000 ha gescheurd. De cijfers van de „Scheurwet 1940” komen daarentegen ver boven de 100.000 ha uit! Een verscherpte teeltregeling kwam in 1918, na vier jaar oorlog, tot stand. In 1939 was er reeds een teeltregeling, welke onmiddellijk aansloot op de teeltplannen uit de vredesjaren en welke steunde op de „Bodemproductiewet 1939”.

Hoe ernstig de toestand in de jaren 1914—1918 was, toont het cijfer met betrekking tot het graan. Het saldo van in- en uitvoer aan tarwe, rogge, haver, mais en gerst daalde van 1.904.000 ton in 1915 tot 590.000 ton in 1917 en 52.000 ton in 1918! Ook de vetvoorziening was in 1918 zeer netelig.

Het verkrijgbaar stellen van artikelen „op den bon” wekt bij velen den indruk, alsof er nijpende schaarschte aan die artikelen zou bestaan, hetgeen echter geenszins het geval behoeft te zijn, Wanneer men tegenwoordig de

³⁾ Zie de bijdrage van Mej. E. C. van Dorp in „Nederland in den oorlogstijd”, samengesteld o.l.v. Prof. Dr. H. Brugmans, 1920, blz. 229.

schaarschte een ernstig ongemak acht, mag men bij de beoordeeling van de noodzaak om het desbetreffende artikel „op den bon” te rantsoeneeren, niet uit het oog verliezen, dat de rantsoeneering op zichzelf een belangrijke bijdrage beteekent tot een doelmatiger verdeling. In 1914-1918 heeft men dit maar al te vaak ten eigen nadeele vergeten. Ook in dit opzicht heeft het publiek veel geleerd. Onbeheerschte reacties der bevolking, zooals in 1914, ontbraken in 1939 vrijwel geheel. De regeering kon nu, veel sneller dan toenmaals, economische verdedigingsmaatregelen treffen, daar bij het intreden van de buitengewone omstandigheden, het voor de uitvoering der voedselvoorzieningsmaatregelen noodzakelijke juridische apparaat voor een groot deel al gereed was. Het contact tusschen Staat en bedrijfsleven was al veel inniger dan in 1914, en waar in 1914 een vrijwel volkomen leemte aan gegevens bestond ten aanzien van de behoeften van den handel, kon de Overheid in 1939 beschikken over een hoeveelheid gegevens, welke haar het treffen van maatregelen vergemakkelijkten en het snel nemen van beslissingen mogelijk maakten. Over dit laatste moet men vooral niet gering denken, want juist in 1914—1918 is, zooals ik reeds eerder opmerkte, herhaaldelijk nadeel ontstaan in de levensmiddelenvoorziening door het te laat nemen van beslissingen — niet omdat de Overheid toentertijd in haar plichtsbef te kort schoot, doch louter en alleen omdat zij er niet toe in staat was, wegens het gemis van een stevige basis, waarop die maatregelen dienden te rusten. Ook stond men toen vrijwel algemeen op het standpunt, dat het economisch leven zooveel mogelijk moest worden vrijgelaten.

Deze meening is pas later door den drang der omstandigheden, toen de bevoegdheden van de Overheid werden uitgebreid door de inwerkingtreding van de „Distributiewet 1916”, gewijzigd, hoewel men nog niet zóó ver ging als tegenwoordig binnen het kader van de organisatie van het bedrijfsleven. Wel heeft de minister van Landbouw, Nijverheid en Handel in 1918 gepoogd verstrekkende volmachten te krijgen, doch het daartoe ingediende wetsvoorstel werd in verband met den tegenstand, dien het in de Tweede Kamer der Staten-Generaal ontmoette, ingetrokken. Wanneer men bedenkt, dat de daarin gevraagde volmachten overeenkomen met de bevoegdheden van de regeering in 1939, is het geen wonder, dat de voedselvoorziening in de huidige omstandigheden straffer kon worden geregeld en daardoor ook vlotter kan verlopen dan eertijds, en bovendien billijker dan in de periode 1914—1919.

JAN D. REMPT.

INGEZONDEN STUKKEN.

DE NOORDELIJKE KANALEN.

De heer P. Boender schrijft ons:

Bij het artikel van Dr. E. van Hinte, „De Noordelijke kanalen”, opgenomen in „E.-S. B.” van 21 October jl., wil ik gaarne een enkele kanttekening plaatsen. Het gaat mij daarbij met betrekking tot de kanalen in de Noordelijke provincies niet om den aanleg zelve, doch om den gedachtengang, die in het artikel is gevolgd, en waartegen naar mijn meening ernstige bezwaren bestaan.

Dr. van Hinte meent den grootscheepschen aanleg van kanalen, welke hier te lande in de laatste decennia heeft plaats gevonden, te moeten beoordeelen naar drie criteria, t.w.: 1°. de toeneming der bevolking; 2°. de verscherpte concurrentie tusschen de binnenscheepvaart en de overige vervoerstakken; en 3°. het streven naar beperking van den omslag van goederen.

Beoordeelt men den aanleg van kanalen uitsluitend aan de hand van deze drie criteria, dan wordt een beschouwingswijze gevolgd, welke geen rekening houdt met de eenheid, die de verschillende onderdeelen van 's lands vervoersapparaat — water, rail en weg — vormen. Immers, in dat geval wordt aanvaard, dat mil-

lioenen in kunstwerken en kanalen worden geïnvesteerd, welke, zeer goed verkeersdoublures kunnen vormen. Hierdoor kan een concurrentie in het leven worden geroepen, welke een kapitaalvernietiging op groote schaal tot gevolg heeft. De doelmatigheid van den aanleg van kanalen zal men daarom moeten beoordeelen, rekening houdende met de diensten der andere vervoerstakken in het desbetreffende gebied.

Het wil mij voorkomen, dat aan het betoog van Dr. van Hinte een gedachte ten grondslag ligt, waartegen de Staatscommissie voor de verlaging van de Rijksuitgaven (Commissie-Welter) reeds in 1932 haar bezwaren naar voren bracht. In haar, in dat jaar bij de Algemeene Landsdrukkerij verschenen rapport heet het n.l. (blz. 333): „dat tot dusverre alle verkeerswerken op zichzelf werden beschouwd en geen rekening werd gehouden met het niet te miskennen feit, dat het verkeer, hoezeer ook door de toeneming van verkeersinrichtingen gestimuleerd, tenslotte in omvang beperkt is, zoodat een ongeoordeelde toeneming van het aantal verkeersmiddelen een onderlinge concurrentie doet ontstaan, die weliswaar tot op zekere hoogte nuttig is; maar die te ver doorgevoerd het gebruik van sommige werken, die vooralsnog onmisbaar zijn, doet dalen beneden de grens van de economische nuttigheid, tengevolge waarvan verliezen ontstaan, die direct het Rijksbudget en indirect de volksvelvaart bedreigen”.

Dat de samenhang der vervoerstakken, dus tusschen water-, weg- en railvervoer, te veel uit het oog is verloren blijkt m. i. nog uit het volgende. Onder verwijzing naar de tonnenmaat van Rijnschepen vraagt Dr. v. H. zich af, of de Noordelijke kanalen in de toekomst wel voldoende capaciteit zullen hebben. Even verder lezen wij: „De kustvaarders eischen, dat de binnenwateren (voor hen — B.) geschikt worden gemaakt”.

Door deze verschijnselen zonder meer te aanvaarden, wordt de aanleg van kanalen tot een technische vraag gemaakt. Naar mijn oordeel zal men echter het economische aspect toch niet uit het oog mogen verliezen. Immers, de kosten van aanleg en onderhoud en het rendement der verkeerswerken zijn problemen, waarmede rekening zal moeten worden gehouden. Het lijkt mij daarom niet bevredigend, te volstaan met de alinea: „Het is inderdaad wel eens geschied, dat een verkeersader „braak” bleef liggen of slechts ten deele benut werd. Dit zal in ons land zeker niet het geval zijn. Ook in Friesland niet”.

Het is alleszins denkbaar, dat ook onder hen, die niet op het standpunt staan, dat voor iedere nieuw aan te leggen verkeersinrichting de rentabiliteit verzekerd moet zijn, bezwaren zullen rijzen tegen den gedachtengang van Dr. van Hinte. M. i. verdient het daarom de voorkeur het uitgangspunt iets anders te stellen, n.l. niet: In hoeverre zullen verkeerswerken niet of weinig gebruikt worden? doch: Hoe is een maximaal nuttig effect uit de collectiviteit der verkeersmiddelen te verkrijgen? Ik heb het als een gemis gevoeld, dat Dr. van Hinte in zijn artikel op dit aspect van den aanleg van verkeerswerken niet de aandacht heeft gevestigd.

Naschrift.

Wat de heer P. Boender eigenlijk wil, is, dat de concurrentie vervangen zal worden door planmatigheid in het vervoer, door verkeerscoördinatie. Maar, zoover is het nog niet. Het vraagstuk der verkeerscoördinatie zal na den oorlog wel weer aan de orde worden gesteld, maar zelfs dan zal het nog wel eenigen tijd duren, al eer er een zekere harmonie tusschen de onderscheiden deelen van het verkeersapparaat zal zijn verkregen. Natuurlijk bestaat er wel een zekere eenheid tusschen „de verschillende onderdeelen van 's lands vervoersapparaat,” maar die is verre van ideaal... zij is er door concurrentie, niet door planmatigheid gekomen. Zeker zijn er in het verleden vele onnutte, dus onrendabele uit-

gaven voor onderdeelen van het verkeersapparaat gedaan, voor havenwerken, wegen (ook spoorwegen; denk slechts aan de opheffing van locaalspoorwegen), enz. Zeker is het *goed*, dat men den aanleg van kanalen in verband „met de diensten der andere vervoerstakken in het desbetreffende gebied” moet beoordeelen, maar dat was in het verleden niet het beginsel. Dat werd gevormd door de door mij genoemde drie criteria. Het verwijt, dat ik den samenhang tusschen de vervoerstakken uit het oog verlies, treft mij niet. Het gegeven voorbeeld is trouwens eveneens onjuist, want het spreekt natuurlijk vanzelf, dat de capaciteit van kanalen zich moet aansluiten bij nieuwe verkeersmiddelen, i.c. de kustvaarders. Ik zou juist zeggen, dat ik in de eerste plaats let op den samenhang.

Maak ik daarmee den aanleg van kanalen tot een technische vraag? Natuurlijk niet. Als kustvaarders rendabel blijken te zijn, doelmatig (er zijn vele redenen te noemen, waarom dat zoo is of kan zijn), dan vergroot men deze vorm van vervoer door nieuwe kanalen daarop in te stellen. Dat daardoor concurrentie ontstaat met andere vervoersmiddelen (binnenschepen, vrachtauto's, spoorwegen), wel, het was mijn uitgangspunt.

In hoeverre planmatigheid is te verkrijgen, moet een vraag der toekomst blijven. Zij (die planmatigheid) was in de afgelopen decennia niet het criterium, waarnaar de aanleg van ons in de wereld voorbeeldeloos kanalen-net moet worden beoordeeld.

Dr. E. VAN HINTE.

Discussie gesloten. M. C.

MAANDCIJFERS.

INDEXCIJFERS VAN NEDERLANDSCHE AANDEELEN (Centraal Bureau voor de Statistiek).

(Men zie voor de wijze van berekening der indexcijfers het Maandschrift van het C.B.S. van Maart 1925, blz. 355 e.v. en 30 April 1937, blz. 605 e.v. De lijst der fondsen, uit welke notering de indexcijfers worden berekend, ligt ter inzage op het Centraal Bureau voor de Statistiek).

De tusschen haakjes geplaatste cijfers geven het aantal fondsen aan, waaruit het indexcijfer is berekend.

1930 = 100	Productie- middelen industrieën (29)	Consumptie- goederen industrieën (22)	Nijverheid (51)	Banken (6)	Scheepvaart- ondernemingen (6)	Petroleum (1)	Internationale fondsen) (5)	Suiker (5)	Rubber (7)	Tabak (4)	Thee (5)	Indische ondernemingen) (29)	Algemeen index- cijfer) (100)	Amerik. fondsen (15)
1930	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1931	72	76	74	86	55	57	51	63	51	68	65	66	70	59
1932	44	55	49	64	30	37	32	36	29	39	46	41	46	39
1933	51	59	54	72	26	44	34	35	45	38	59	49	52	36
1934	50	66	57	68	21	42	34	28	73	41	69	58	55	34
1935	46	67	55	75	21	47	38	34	80	48	65	60	55	37
1936	52	76	64	80	38	79	44	42	109	70	73	79	66	62
1937	85	108	95	103	113	108	70	64	209	92	107	120	104	76
1938	84	105	93	99	98	90	57	56	145	81	94	98	96	54
1939	86	100	92	80	94	79	45	63	132	53	84	86	90	56
1941 ⁴⁾	140	154	146	91	139	72	74	75	192	75	101	110	129	—
Jan. 1941	126.2	139.2	131.8	85.9	134.1	70.8	61.8	77.6	186.2	70.6	93.4	106.4	120.0	69.7
Febr. „	120.8	133.4	126.2	84.1	125.3	62.0	56.7	69.6	169.9	64.9	89.4	97.6	113.4	63.4
Maart „	123.0	135.8	128.5	82.1	125.6	60.0	56.8	69.9	174.0	64.9	90.7	99.0	115.1	63.8
April „	134.3	151.7	141.8	87.1	133.7	70.6	68.8	78.9	189.3	75.3	100.7	109.5	126.5	57.1
Mei „	130.2	146.2	137.1	88.3	128.6	64.7	67.6	74.5	181.3	72.4	100.1	105.2	121.6	—
Juni „	127.1	141.1	133.1	85.5	124.8	—	66.9	68.1	169.4	70.4	97.3	99.0	117.1	—
Juli „	136.9	150.2	142.8	87.7	133.7	65.8	74.8	72.5	186.2	76.0	99.1	106.4	125.6	—
Aug. „	147.0	160.3	152.7	92.2	144.9	71.2	79.2	75.4	195.2	77.9	100.2	110.9	133.6	—
Sept. „	154.1	170.7	161.3	96.3	156.3	84.1	89.1	81.4	218.2	85.2	106.0	122.1	143.0	—
Oct. „	150.2	166.8	157.4	96.3	154.7	84.1	84.5	82.0	218.2	85.1	112.0	123.5	141.1	—
Nov. „	161.4	176.6	167.9	99.6	161.9	89.5	90.3	85.3	229.5	89.3	121.2	130.4	149.9	—
Dec. „	163.6	177.9	169.8	103.4	139.6	76.0	91.3	67.9	186.5	72.3	103.3	105.5	142.8	—
Jan. 1942	160.4	174.5	166.4	103.6	127.2	65.8	89.5	53.7	127.1	49.0	78.7	76.2	131.6	—
Febr. „	157.5	170.5	163.1	107.1	118.5	60.9	85.4	46.2	101.5	41.4	70.3	63.1	125.5	—
Maart „	154.4	168.5	160.5	104.9	112.7	62.3	84.2	43.9	106.1	41.8	61.3	62.3	123.1	—
April „	167.1	176.9	171.4	107.9	133.2	79.0	93.5	50.5	126.3	49.7	73.7	73.6	134.6	—
Mei „	159.0	169.3	163.4	101.4	133.3	79.5	90.3	48.0	122.6	47.8	72.0	70.7	128.3	—
Juni „	164.6	175.5	169.3	99.5	138.9	88.4	94.4	51.4	130.6	50.6	75.2	75.1	133.4	—
Juli „	167.6	178.5	172.3	99.9	136.0	90.6	95.8	49.6	125.2	47.7	71.7	71.7	134.1	—
Aug. „	176.6	187.8	181.5	102.1	146.5	103.0	103.3	52.5	131.8	51.4	73.5	75.8	141.4	—
Sept. „	170.8	178.0	173.9	98.6	136.0	88.7	95.9	52.3	130.8	52.1	75.4	75.9	136.0	—
Oct. „	154.7	161.7	157.7	95.5	126.9	80.9	89.2	47.8	118.0	46.6	69.6	68.7	124.1	—
Nov. „	159.0	166.1	162.1	98.1	128.9	95.1	94.8	51.3	123.1	47.6	70.5	70.8	127.6	—

¹⁾ Fondsen, die zowel internationaal verhandelbaar zijn, als geacht kunnen worden sterk den invloed van den buitenlandschen conjunctureelen toestand te ondervinden.

Hieronder is ook het petroleumaandeel uit de voorafgaande kolom opgenomen.

²⁾ Hieronder zijn begrepen de aandelen uit de 4 voorafgaande kolommen.

³⁾ Aandelen van Nederlandsche en Nederlandsch-Indische ondernemingen, waaronder 3 fondsen, die niet in de voorafgaande kolommen zijn opgenomen.

⁴⁾ Daar over de maanden Mei t/m Augustus 1940 geen indexcijfers werden berekend, is het niet mogelijk een gemiddelde voor 1940 te geven.

STATISTIEKEN.

BANKDISCONTO'S.

Ned. (Disc. Wiss. 2½)	28 Juni '41	Lissabon	4	31 Mrt. '41
Bk. (Bel. Bl. Eff. 3½)	28 Aug. '39	Londen	2	26 Oct. '39
(Vrsch. in R.C. 3½)	28 Aug. '39	Madrid	4	28 Nov. '38
Athene	21 Juli '41	N.-York F.R.B.	1	27 Aug. '37
Batavia	3 14 Jan. '37	Oslo	4½	21 Sept. '39
Belgrado	5 1 Febr. '35	Parijs	1½	17 Mrt. '41
Berlijn	3½ 9 Apr. '40	Praag	3	1 Jan. '36
Boekarest	3 12 Sept. '40	Pretoria	3½	15 Mei '33
Brussel	2½ 25 Jan. '40	Rome	4½	18 Mei '36
Boedapest	3 22 Oct. '40	Stockholm	3	29 Mei '40
Calcutta	3 28 Nov. '35	Tokio	3½	21 Juli '41
Helsingfors	4 3 Dec. '34	Warschau	4½	18 Dec. '37
Kopenhagen	4 15 Oct. '40	Zwits. Nat. Bk.	1½	25 Nov. '36

*) 3.pCt. voor wissels, promessen en leeningen met een looptijd van meer dan 120 dagen.

KOERSEN VASTGESTELD DOOR HET NEDERLANDSCH CLEARINGINSTITUUT.

(met data van vaststelling)

Belga's	30.14	7 Aug. '40	Lewa (Bulgarije)	2.30	25 Nov. '40
Zw. Francs	43.56	11 Oct. '40	Pengoe (Hongarije)		
Fr. Francs	3.77	6 Mrt. '41	(oude schuld)	36.52	20 Dec. '40
Lires	9.91	3 Juli '41	Pengoe		
Deensche Kr.	39.34	2 Febr. '42	(nwe. schuld)	45.89	20 Dec. '40
Noorsche Kr.	42.82	21 Dec. '40	Zloty (Polen)		
Zweedsche Kr.	44.85	13 Aug. '40	(oude schuld)	35.00	28 Jan. '41
Finsche Mark	3.82	2 Juli '41	(nwe. schuld)	37.68	11 Febr. '41
Dinar (Joego-Slavië)			Lei	1.28	24 April '41
(oude schuld)	3.43	16 Aug. '40	Slow. Kr.	6.48	10 Juni '39
Dinar			Drachmen		
(nwe. schuld)	3.77	1 Juli '41	(Griekenland)	1.26	8 Oct. '41
Turksche			Kuna	3.77	29 Oct. '41
Ponden	1.45½	29 Dec. '39			

OFFICIEELE WISSELKOERSEN NEDERLANDSCHE BANK.

Valuta's (schriftelijk en t.t.)

	N.-York	Brussel	Zürich	Stockh.	Helsinki
1 Dec. 1942	—	30.14	43.67	44.85½	—
2 " 1942	—	30.14	43.67	44.85½	—
3 " 1942	—	30.14	43.67	44.85½	—
4 " 1942	—	30.14	43.67	44.85½	—
5 " 1942	—	30.14	43.67	44.85½	—
7 " 1942	—	30.14	43.67	44.85½	—
Laagste d.w.	—	30.11	43.63	44.81	—
Hoogste d.w.	—	30.17	43.71	44.90	—
Muntpariteit	1.469	24.906	48.003	66.671	6.266

STAND VAN 's RIJKS KAS.

Vorderingen	23 Nov. 1942	30 Nov. 1942
Saldo van 's Rijks Schatkist bij de Nederlandsche Bank	f 106.165,78	f —
Saldo b. d. Bank voor Ned. Gemeenten	528.643,56	189.607,61
Voorschotten op ultimo Oct. 1942 aan de gemeenten verstrekt op aan haar uit te keeren hoofdsom der pers. bel., aand. in de hoofdsom der grondbel. en der gem. fondsbel., alsmede op de op die belastingen en op de vermogensbelasting	15.258.197,51	15.258.197,51
Voorschotten aan Ned.-Indië ¹⁾	254.912.668,10	255.154.668,10
Idem voor Suriname ¹⁾	8.000.181,65	8.060.181,65
Idem aan Curaçao ¹⁾	260.227,66	260.227,66
Kasvord. wegens credietverstreking a. h. buitenland	18.502.948,23	18.502.948,23
Daggeldleeningen tegen onderpand	—	—
Saldo der postrek. van Rijks-comptabelen	116.808.329,70	126.568.472,27
Vordering op het Alg. Burg. Pensioenfonds ¹⁾	—	—
Vordering op andere Staatsbedr. en instellingen ¹⁾	91.141.847,06	94.314.243,28
Verplichtingen		
Voorschot door de Ned. Bank ingevolge art. 16 van haar octrooi verstrekt	f —	f 15.000.000,—
Voorschot door de Ned. Bank in reken.-cour. verstrekt	—	2.449.822,93
Schuld aan de Bank voor Ned. Gemeenten	—	—
Schatkistbiljetten in omloop	110.096.000,—	110.096.000,—
Schatkistpromessen in omloop	2824.500.000,— ¹⁾	2789.500.000,—
Daggeldleeningen	148.800.000,—	205.300.000,—
Zilverbons in omloop	130.149.435,50	132.618.292,50
Schuld op ultimo October 1942 aan de gemeenten weg. a. h. uit te keeren hoofds. d. pers. bel., aand. l. d. hoofds. d. grondb. e. d. gem. fondsbel. alsmede op die bel. en op de vermogensbelasting	—	—
Schuld aan het Alg. Burg. Pensioenfonds ¹⁾	452.202,90	585.294,32
Id. aan het Staatsbedr. der P. T. en T. ¹⁾	325.434.984,53	316.038.865,15
Id. aan andere Staatsbedrijven ¹⁾	16.682.324,76	16.690.222,33
Id. aan div. instellingen ¹⁾	479.172.155,04	479.170.155,04

¹⁾ In regk. crt. met 's Rijks Schatkist. ²⁾ Rechtstreeks bij De Nederl. Bank geplaatst f 286.000.000,—. ³⁾ Idem f 301.000.000,—.

DE NEDERLANDSCHE BANK.

Verkorte balans op 7 December 1942.

Activa.	
Binnenl. wissels, promessen, enz.	f 148.800.000 Bijbank " 7.600.000 Agentsch. " 2.909.900
Papier op het buitenland	f 1.615.133.489
Af: Verkocht maar voor de bank nog niet afgeloopen	—
Beleeningen incl. voorschotten in rekening-courant op onderpand	f 199.008.126
Op effecten; enz.	f 198.832.217 ¹⁾
Op goederen en ceelen	175.903
Voorschotten aan het Rijk	15.000.000
Munt en muntmateriaal:	
Gouden munt en gouden muntmateriaal	f 902.607.995
Zilveren munt, enz.	4.975.146
Belegging van kapitaal, reserves en pensioenfonds	60.775.519
Gebouwen en meubelen der Bank	4.000.000
Diverse rekeningen	164.138.089
	f 3.124.948.264
Passiva.	
Kapitaal	f 20.000.000
Reservefondsen	8.050.922
Bijzondere reserves	19.564.874
Pensioenfonds	13.204.628
Bankbiljetten in omloop	2.911.557.735
Bankassigntien in omloop	32.872
Rek.-Courant (Van het Rijk saldo's Van anderen)	f 145.032.741
Diverse rekeningen	7.504.492
	f 3.124.948.264

Beschikbaar dekkingssaldo f 1.370.010.697
Minder bedrag aan bankbiljetten in omloop dan waartoe de bank gerechtigd is 3.425.026.742
Schatkistpapier, rechtstreeks bij de bank ondergebracht 94.000.000
¹⁾ Waarvan aan Nederlandsch-Indië (Wet van 15 Maart 1933, Staatsblad No. 99) 52.706.500

Voornaamste posten in zulzenden, guldens.

Data	Gouden munt en muntmater.	Circulatie	Andere openstb. schulden	Beschikb. dekkings-saldo	Dek-kings-perc.
7 Dec. '42	902.608	2.911.558	145.065	1.370.011	30
30 Nov. '42	910.164	2.920.172	242.461	1.324.653	29
23 " '42	910.182	2.870.147	184.063	1.316.764	30
6 Mei '40	1.160.282	1.158.613	255.183	607.042	83
Data	Totaal bedrag disconto's	Schatkist-rechtstr.	Beleeningen	Papier op het buitenl.	Div. reken. (act.)
7 Dec. '42	159.310	94.000	199.008	1.615.133	164.138
30 Nov. '42	308.410	301.000	159.856	1.574.440	193.410
23 " '42	286.010	286.000	140.970	1.542.338	173.153
6 Mei '40	9.853	—	217.726	750	150.648

DUITSCHER RIJKSBANK.

(In mill. R.M.)

Data	Goud en deviezen	Reuten-bank-scheine	Andere wissels, chèques en schatkistpapier	Beleeningen	
14 Nov. 1942	76,6	254,0	24.452,8	11,3	
7 " 1942	76,5	259,7	24.738,5	11,6	
31 Oct. 1942	76,7	246,9	24.640,8	12,9	
23 Aug. 1939	77,0	27,2	8.140,0	22,2	
Data	Effecten	Diverse Activa	Circulatie	Rekg.-Crl.	Diverse Passiva
14 Nov. '42	51,8	1.454,9	22.031,3	2.997,2	732,4
7 " '42	58,8	1.078,9	22.140,7	2.800,2	738,0
31 Oct. '42	63,0	1.728,4	22.600,4	2.887,2	733,4
23 Aug. '39	982,6	6.380,5	8.709,8	1.195,4	94,2

GEZAMENLIJKE STATEN VAN DE NATIONALE BANK VAN BELGIË EN VAN DE EMISSIEBANK TE BRUSSEL.
(in mill. Francs)

Data	Goud, specie, deviezen en Reichskredit-kassen	Crediet a. h. particuliere bedrijfsleven	Crediet aan Staat en openbare lichamen	Overheids-fondsen	Circulatie	Postcheque-ambt	Rekening-Courant
26 Nov. '42	50.191	549	23.009	1.505	66.222	4.032	4.203
19 " '42	49.841	533	23.212	1.457	65.885	3.991	4.369
12 " '42	49.188	546	23.007	1.446	65.547	3.969	3.877
5 " '42	48.768	543	22.842	1.440	65.098	4.000	3.701
29 Oct. '42	48.575	433	22.949	1.367	64.203	3.943	4.381
8 Mei '40	23.606	5.394	695	1.480	29.806	—	909

Alfabetische Index Overheidsmaatregelen op economisch gebied

(Zie voor den alfabetischen index Overheidsmaatregelen in 1941 het Jaarregister 1941, laatste bladzijde)

	Blz.		Blz.		Blz.	
Aardappelen	33, 47, 248, 314, 335, 354, 364, 394, 414, 424	Klaver	354	Tweelandenorganisaties	59	
Aardolieproducten	102, 345, 414	Klommen	272	Ulen	33	
Accijns	33, 185, 195, 354, 364	Kunstmest	59, 215, 335	Varkens	59, 227, 315	
Advertenties	345	Kweekerij	59, 354	Vee 67, 165, 185, 195, 205, 227, 248, 272, 315, 355, 375, 414, 425, 491, 506		
Alval	165, 445	Landbouw	33, 47, 59, 67, 75, 85, 93, 102, 155, 165, 195, 205, 215, 227, 248, 305, 364, 375, 385, 394/95, 425, 446, 468, 491, 506, 520	Veenproducten	113	
Arbeldszaken	113, 189, 215, 227, 248, 272, 305, 325, 345, 354, 364, 374, 414, 445, 467, 506, 520	Landstand, Nederlandsche	33, 102, 272	Vennootschappen	47, 102, 238, 445	
Bakkerij	335, 345	Leeningfonds 1940	102	Vennootschapsbelasting	227, 305, 335, 395	
Bank- en Credietwezen	33, 195	Loonbelasting	335	Verf en -grondstoffen	102, 165	
Bankwet 1937	195	Lucerne	354	Verkoopverbod	468	
Bedrijfsorganisatie Vee en Vleesch	59, 305, 315	Machines	215	Vermogensbelasting	227, 305	
Bedrijfsvorm	59	Meel en -producten	101, 195, 479, 491	Vervoerswezen	59, 102, 165, 248, 375, 492	
Belastingen	33, 59, 227, 248, 305, 355	Melk en -producten	33, 205	Verzekering	414, 445, 506	
Bindtouw	33, 215	Merkengeld	113	Vestigingselschen	102	
Binnenscheepvaart	59, 156, 238, 248, 446, 468	Metalen 47, 58, 75, 155, 184, 195, 227, 238, 394, 414, 467	Middenstand	195, 215, 272	Vijscherij	33, 59, 102, 123, 215, 305, 325, 385, 425, 479, 548
Bloembollen	364, 506	Mijnbouw	305	Vlas	59, 75, 227, 248	
Bloemkweekerij	155, 506	Molens	445	Vleesch	59, 165, 185, 205, 315, 355, 468	
Boschbouw	185	Motorbrandstof	58, 165, 215, 305, 325	Voederbieten	215	
Bouwnijverheid	47, 58, 113, 325	Nationale Plan	101, 345, 479	Voedselvoorziening	33, 47, 59, 75, 123, 155, 194, 175, 205, 227, 355, 364, 375, 415, 425, 446, 491, 520, 548	
Buitenlandsche Handel	47, 59, 75, 101, 113, 155, 204, 215, 227, 238, 272, 314, 325, 345, 374, 384, 414, 445, 467, 478, 491	Nederlandsche Coöperatieve Raad	194	Vruchtboomen	355	
Chemische Industrie	58, 184, 248	Nicotine	102	Vrijdijkelijk vermogen	215	
Commissarissenbelasting	415	Oliën en vetten	102, 195, 215, 305, 468	Waardevermeerderingsbelasting	385	
Deviezenverkeer	33, 59, 167, 335, 355	Omzetbelasting	59, 102, 227, 315, 335, 364, 425, 492	Warenwet	305	
Diamant	113	Ondernemingsbelasting	227, 364	Wol	205, 506	
Distributie	354, 520	Oorlogsschade	123, 184, 195	Wijnbelasting	33	
Dividendbeperking	59, 335	Oost-Compagnie, Nederlandsche	314	Zaden	47, 59, 102, 123, 156, 195, 205, 335, 364, 385, 479, 548	
Drankwet	58	Organisatie Bedrijfsleven	47, 102, 113, 123, 165, 195, 204, 215, 227, 238, 248, 305, 314, 325, 335, 345, 354, 363, 375, 467, 478, 491, 506	Zuidvruchten	195	
Drukwerk	345	Paarden	215, 414	Zuivel	227, 335, 355, 364, 385, 395, 415, 446	
Economische Rechtspraak	194, 445, 467, 478	Pacht	67, 102, 123, 165, 335, 354			
Efecten	468, 492	Papier	58, 102, 195, 204, 215, 335			
Eieren	248, 354	Pelsterijen	58			
Electriciteit	334	Pensioenbedrijven	58, 248			
Electrotechnische Industrie	58	Peulvruchten	205			
Evacuatie	548	Pluimveehouderij	165, 248, 354, 468, 491			
Fruit	59, 315, 345, 445, 479	Postverkeer	59			
Garnalen	123	Prijsregeling	47, 58, 75, 101, 113, 123, 155, 165, 184, 195, 204, 215, 227, 238, 248, 305, 314, 325, 335, 345, 363, 384, 394, 414, 424, 445, 467, 478, 491, 506			
Gas	334	Radio	47			
Gasgeneratoren	325, 548	Rantsoenering	227			
Gevogelte	47	Registratierechten	59			
Goederen voor Duitse Weermacht	345	Restaurants	75			
Gort	335	Rijwielen	47, 123			
Grafische Industrie	58, 75, 194	Rubber	113, 123, 305, 467			
Granen	205, 479, 506	Ruwvoedergewassen	355			
Gras	354	Slachtvee	33, 59, 67, 248, 272			
Grasland	33, 67, 85, 155, 205	Smeerolie	102			
Griend en riet	467	Spaar- en betaalzegelkasbedrijf	102, 227, 355			
Groenten	33, 155, 315, 335, 345, 479	Spartijden Kleinbedrijf	75, 123			
Handel	204, 215, 227, 238, 248, 314, 325, 345, 354, 363, 374, 384, 394, 414, 424, 445, 467, 478, 491, 506, 548	Statistisch onderzoek	506			
Heffingen	354, 506	Stroo	491			
Hennep	205, 479	Suikerbieten	205			
Hool	335, 354	Surrogaten	155			
Hout	248, 272, 335, 345, 354, 445	Tabak	47, 58, 113, 195, 355			
Industrie	238, 248, 345, 354, 363, 375, 384, 394, 424, 445, 467, 478, 506, 548	Tankgas	205			
Inlichtingen verstrekken	468	Textiel	102, 325, 364			
Kaas	75, 227, 315	Tuinbouw	33, 59, 102, 205, 227, 364, 395, 414, 425, 468, 506			
Kamers van Koophandel	47, 184	Turf	59, 335, 467			
Kantoor machines	156					
Kapok	101, 165					
Keramische Industrie	58, 194					

DE TWENTSCHE BANK N.V.

MAANDSTAAT OP 30 NOVEMBER 1942

Kas, Kassiers en Daggeldleeningen	f 43.993.908,95	Kapitaal	f 40.000.000,—
Nederlandsch Schatkistpapier	„ 287.473.554,71	Reserve	„ 11.000.000,—
Ander Overheidspapier	„ 6.424.858,47	Bouwreserve	„ 1.500.000,—
Wissels	„ 74.906,66	Deposito's op Termijn	„ 45.067.963,17
Bankiers in Binnen- en Buitenland	„ 12.532.249,88	Crediteuren	„ 292.497.007,08
Effecten en Syndicaten	„ 3.242.892,95	Overlopende Saldi en Andere Rekeningen	„ 8.340.373,54
Prolongatiën en Voorschotten tegen Effecten	„ 8.271.910,27	Reserve voor Verleende Pensioenen	„ 1.544.456,47
Debiteuren	„ 30.908.905,69	Aandeelhouders voor Effecten in Leendepôt	„ 12.963.950,—
Deelnemingen (incl. Voorschotten)	„ 1.482.156,21		
Gebouwen	„ 4.000.000,—		
Belegde Reserve voor Verleende Pensioenen	„ 1.544.456,47		
Effecten van Aandeelhouders in Leendepôt	„ 12.963.950,—		
	f 412.913.750,26		f 412.913.750,26